

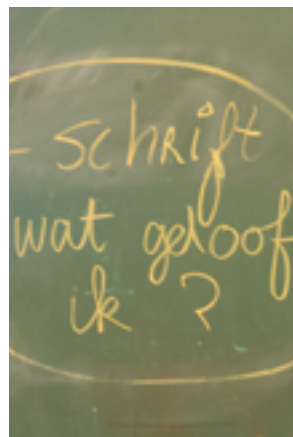
Kompas voor het leven

VER-REIKEND ONDERWIJS

**Het belang van
godsdienstig en
humanistisch
vormingsonderwijs**

Een uitgave van de samenwerkende organisaties voor GVO en HVO

COLOFON

Dit eenmalige magazine is een uitgave van de samenwerkende organisaties voor GVO en HVO.

Dienstencentrum GVO en HVO

Postbus 85475
3508 AL Utrecht
Tel. 030 - 285 68 58
gvoenhvo.nl
E-mail: info@gvoenhvo.nl

In het Dienstencentrum GVO en HVO werken samen:

- Stichting Protestants Centrum voor GVO (PC GVO);
- Stichting Rooms-Katholiek Centrum voor GVO (RK GVO);
- Stichting Platform van Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR);
- Stichting HINVO (hindoeïstisch vormingsonderwijs);
- Stichting HVO Primair (humanistisch vormingsonderwijs).

Websites: pcgvo.nl, rkgvo.nl, hvoprimair.nl, spior.nl/igo en hinvo.nl.

Teksten: Cathelijne Cras (versezin.nl) en Petra Teunissen-Nijse, (inordetekstenadvies.nl).

Projectcoördinatie: Wouter Knoester, Dienstencentrum GVO en HVO

Eindredactie: Petra Teunissen-Nijse.

Fotografie reportages: Ingeborg van Bruggen (ingeborgvanbruggen.nl), Merel de Bruyn (studio24-7.nl) en Esther van der Lecq (esthervanderlecq.nl).

Foto's algemene artikelen: Ingeborg van Bruggen, Bart Broeze (bartbroeze.nl) en Marchien Bel (capitalrose.eu).

Vormgeving en illustraties: Barbara van der Keur (studiorabarber.nl).

Met dank aan alle docenten en schooldirecties van de openbare scholen die ons hartelijk ontvingen. En vooral veel dank aan alle kinderen die ons een plekje in hun kring gunden. Utrecht, februari 2016

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitaal of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Stichting HVO Primair
voor Humanistisch Vormings Onderwijs

Inleiding

- 2** TER INLEIDING
- 3** BARENDRECHT
Sterk kwartet op de Driehoek
- 6** MALDEN
In je eigen groep presenteren wat je leerde
- 8** ROTTERDAM
Kritisch nadenken over je eigen geloof
- 10** BOVENKARSPER
Geloof en bijgeloof na 'Parijs'
- 12** REUVER
"Ik ben er als docent niet op uit om kinderen te laten geloven."
- 14** REEUWIJK
Een glossy over Jezus
- 16** ROTTERDAM
Goliath en Hodja in gebarentaal
- 18** STICHTING AVES
"God maakte alle mensen verschillend en in een ieder zit iets goeds."
- 20** ZUIDWOLDE
'We hebben hetzelfde uitgangspunt, maar werken het anders uit.'
- 22** BOELENLAAN
"Zeggen wat je denkt, vindt en voelt én luisteren wat een ander bedoelt."
- 24** ARNEMUIDEN
Vormingsdocenten zijn onderdeel van het team
- 26** ZWARTSLUIS
Goede resultaten bij pilot 'Hallo Wereld': GVO én HVO voor de hele klas
- 28** BARNEVELD
HVO, IGO of PC GVO: de keuze is geheel aan ouders
- 30** ACHTERGROND
Elf vragen en antwoorden
- 34** ACHTERGROND
Vijf visies
- 36** VER & VERA

Kunnen jullie Ver & Vera vinden?

Dit magazine staat vol vrolijke foto's van kinderen die godsdienstig vormingsonderwijs of humanistisch vormingsonderwijs krijgen. Maar het gaat niet alleen over deze kinderen. Er is voor kinderen ook iets te ontdekken in het tijdschrift. Bij iedere reportage staat een illustratie van Ver & Vera. Op zoek naar antwoorden op hun levensvragen kwamen Ver & Vera bij schoolkinderen in de kring zitten. En bij iedere school kregen zij een cadeautje. Op de laatste bladzijde zie je welke voorwerpen Ver & Vera verzameld hebben in hun schatkist. Kun je ze alle dertien vinden? Welk verhaal kun jij vertellen bij die voorwerpen? ●

TER INLEIDING

Steun op weg door het leven...

Voor u ligt een eenmalig tijdschrift over godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs op openbare basisscholen.

Misschien hebt u zelf in uw jeugd op een openbare basisschool godsdienstonderwijs (GVO) of humanistisch vormingsonderwijs (HVO) gehad en bewaart u daar goede herinneringen aan. Dan is deze glossy een feest van herkenning.

Een goed ontwikkelde geestelijke identiteit is voor ieder mens een steun op zijn weg door het leven

**Bestuur dienstencentrum
GVO en HVO**

V.l.n.r.

Marianne Vorthoren
bestuurslid namens IGO

Jan Beijer
bestuursmanager

Dharmaksetra Ganzevoort,
bestuurslid namens HINVO

Wouter Knoester
bestuursmanager

Dr. Jurn de Vries
voorzitter
Stichting Dienstencentrum
GVO en HVO

Leon Bal
bestuurslid namens
PC GVO

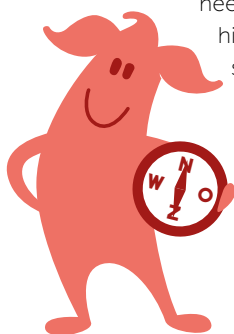
Wilma van Sorgen
secretaresse bestuur

Jan van Oudenaarden
bestuurslid namens HVO

Foto: Marchien Bel

Maar het kan ook zijn dat u denkt: godsdienst en levensbeschouwing op de openbare school... dat hoort toch niet bij elkaar? Dat is een misverstand. Een goed ontwikkelde geestelijke identiteit is voor ieder mens een steun op zijn weg door het leven en het is goed dat die identiteit al jong ontwikkeld wordt. Daar zijn in de eerste plaats de ouders verantwoordelijk voor, maar ook de school speelt hierin een rol. Op bijzondere scholen gebeurt dit vanuit de identiteit van de school. Het openbaar onderwijs staat daar echter niet buiten.

Al vanaf het begin van het openbaar onderwijs in ons land, nu al meer dan twee eeuwen geleden, heeft de wetgever het belang hiervan onderkend. Daarom staat tot vandaag toe in de wet dat openbare scholen gelegenheid bieden voor het ontvangen van godsdienstig en levensbeschouwelijk onderwijs voor die kinderen van wie de ouders

dat wensen. Dat onderwijs wordt niet gegeven door de school zelf – die is er voor iedereen ongeacht zijn of haar identiteit – maar door gastdocenten. Die leraren zijn aangesteld door de organisaties van verschillende godsdiensten en van het humanisme (als enige erkende niet-religieuze levensbeschouwing) in ons land.

GVO en HVO worden momenteel in vijf vormen aangeboden: namens de gezamenlijke protestantse kerken, namens de Rooms-Katholieke Kerk, namens het Contactorgaan Moslims en Overheid, namens de Hindoeraad Nederland en namens het Humanistisch Verbond. Die hebben daarvoor speciale stichtingen, die als werkgever voor deze docenten functioneren. Met vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap en de boeddhisten in Nederland wordt contact onderhouden. Toetreding staat voor hen open, als zij dat wensen.

De vijf aanbieders werken samen in het Dienstencentrum GVO en HVO. Dit onderhoudt namens hen het contact met het ministerie van Onderwijs, met de directies van openbare basisscholen en de organisaties voor het openbaar onderwijs en met de vakbonden, waarmee we een eigen cao voor onze docenten hebben afgesloten.

Ook beheert het Dienstencentrum de subsidiegelden van het ministerie. Sinds 2009 wordt namelijk dit specifieke onderwijs betaald uit gelden die op de begroting van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap jaarlijks ter beschikking worden gesteld. Momenteel ligt bij de Tweede Kamer een wetsvoorstel van de leden Ypma (PvdA) en Voordewind (ChristenUnie) om deze financiering vast te leggen in de wet op het Primair Onderwijs.

Dat is voor het voortbestaan van het GVO en HVO een belangrijk moment. Daarom bieden we u graag door middel van deze glossy een inkijkje in het reilen en zeilen van dit onderwijs. We hopen daarmee het inzicht te versterken, hoe waardevol dit onderwijs is voor de geestelijke vorming van kinderen.

Februari 2016

Dr. Jurn de Vries,
voorzitter Stichting
Dienstencentrum
GVO en HVO

BARENDRECHT

Sterk kwartet op De Driehoek

Het is vrijdagmorgen, 9.30 uur. Leerlingen van De Driehoek leren over de Hindoe-godheid Hanumam, over het scheppingsverhaal uit Genesis, de geloofsartikelen van de islam en ze bespreken 'boosheid'. Vier vakdocenten geven er tegelijk humanistisch en godsdienstig vormingsonderwijs. Een unieke situatie in Nederland.

Openbare Basisschool De Driehoek staat sinds 2003 in een Vinex-wijk in Barendrecht, vlak onder Rotterdam-Zuid. De missie van de school is 'leren zorgen voor jezelf en voor de ander'. Daar hoort ook humanistisch en godsdienstig vormingsonderwijs bij. Vanaf de start was er al protestants en humanistisch vormingsonderwijs. Op verzoek van de medezeggenschapsraad introduceerde directeur Hans van den Broek zo'n vijf jaar geleden een vakdocent voor islamitisch vormingsonderwijs. Drie jaar geleden kwam HINVO-docente Kamla Awadhpersad erbij om drie kleine groepjes les te geven.

MIJN OPA LEERT VAN MIJ!

Bij juf Kamla zitten vandaag drie jongens en twee meisjes rond de tafel. Ze vertelt over Hanuman, de aap-mens godheid die pure liefde en onbaatzuchtige dienstbaarheid, een bepaald aspect van de goddelijke energie, belichaamt. Zijn kleur is rood. Waarom steekt Hanumans rode vlag boven alle vlaggen uit? Omdat Hanuman vliegt. En als hij zijn vlag ziet, dan weet hij: "Hier wordt voor mij gebeden, deze mensen hebben aan mij gedacht." De kinderen luisteren heel aandachtig naar het mooie verhaal en komen dan met hun eigen verhalen. Ze vertellen over (teken)films die ze hebben gezien over Hanuman en stellen vragen over het samenleven van de grote apengodenfamilie. "Wij stammen toch ook af van de

apen?" Een ander vertelt: "Ik hoef nooit te bidden, want mijn opa gaat naar de mandir (tempel) en die bidt voor mij." Kamla legt uit dat zij ook altijd voor andere mensen bidt: "Als andere mensen gelukkig zijn, dan..." "Ben jij ook gelukkig..." weten de kinderen. Ze sluiten de les af door gezamenlijk te bidden. In het Hindi, want juf Kamla leert de kinderen ook de eerste beginselen van de taal van het hindoeïsme. Ze kunnen al heel goed tellen en zijn erg trots dat ze soms méér weten dan hun ouders of grootouders.

EEN BIJZONDERE KASTANJE

Bij PC GVO-juf Cora Berghout zitten zes knullen uit groep 5 en 6 in een kring. Eentje mag helpen om de kaars aan te steken, een teken dat God voor ons een licht wil zijn. Juf Cora heeft een kastanje meegenomen, een voorbeeld van dingen die heel gewoon lijken en toch bijzonder zijn. Wat maakt kastanjes zo speciaal? Dat er een hele boom in zit verstoppt. De kinderen hebben in de natuur ook veel bijzondere dingen gezien die er heel gewoon uitzien: die mooie pluïjes van paardenbloemen bijvoorbeeld, en hazelnoten waar lekker eten in zit. Cora legt uit dat mensen zich altijd over die dingen hebben verwonderd en geloofden dat God er achter zat. Een van die verhalen over God gaat ze vertellen: het verhaal van de schepping. Ze gebruikt hierbij kleurige schilderijtjes van de zeven scheppingsdagen. Wat vinden ze de belangrijkste

De kinderen hangen aan de lippen van Kamla Awadhpersad als ze vertelt over de god Hanuman.

"Misschien wil God niet gevonden worden, want dan gaat iedereen naar die plek toe."

Foto linksboven: Bij HVO ontdekken de kinderen dat samen praten én luisteren maakt dat je je mening of keuze wel eens bij wil stellen.

Foto rechtsboven: Iedere donderdag drinken de vier docenten samen koffie.

Foto linksmiddelen: Cora Berghout schilderde het Christelijke scheppingsverhaal. "Juf, ik kan niet stilzitten want ze zijn zo mooi."

Sema Elmaagac geeft les over de geloofsartikelen van de islam.

"Ik geloof gewoon in mezelf".

dag? Zou je ook een dag weg kunnen laten uit het verhaal? Juf Cora stimuleert de jongens om hun eigen voorkeur te volgen. Er is geen goed of fout antwoord. Het gaat erom dat je zélf nadenkt. Een leerling doet een bijzondere ontdekking: "Dag één heb je nodig voor dag vier, dag twee voor dag vijf, dag drie voor dag zes. Het hoort allemaal bij elkaar." De zesde dag, waarop de mensen en de zoogdieren geschapen zijn, is het meest in trek. Misschien omdat de juf zo'n leuke giraf heeft geschilderd? Als de kinderen zelf aan de slag mogen met hun kleurpotloden, krijgt de giraf de mooiste kleuren.

IS BOOS WORDEN GOED?

Juf Gien Wagenaar zit in het speellokaal. Zij heeft soms wel 23 kinderen om zich heen. Nu zijn er twaalf leerlingen uit groep acht. Enthousiast vertellen ze juf Gien over hun goede schoolresultaten. Vorige week hebben ze prachtige familiewapens getekend. In het wapen zie je hun antwoorden op vragen als: wat maakt je gelukkig, wat zijn je hobby's, wat maakt jou sterk en waar droom je over? Vandaag geeft juf Gien les aan de hand van praatkaartjes. Dat hebben de kinderen vaker gedaan en het is duidelijk een favoriet lesonderdeel. Op ieder kaartje staat een onderwerp. Op het eerste kaartje staat "niet snel

boos worden." De leerlingen vinden het moeilijk om niet snel boos te worden. Boos is soms goed, maar als je heel boos bent, wil je een ander pijn doen. Dat is weer niet goed. Ze ontdekken dat verdriet en boosheid vaak dicht bij elkaar liggen. Zo vertelt een meisje dat ze vroeger gepest werd en dat ze daar kwaad én verdrietig van werd. Door gesprekken met volwassenen heeft ze nu meer vertrouwen in zichzelf. Ze wordt niet meer gepest. Juf Gien complimenteert haar met haar vorderingen. Het vragenkaartje 'sparen' lokt een levendige discussie uit over hebberigheid. Van: "Als ik iets zie, moet ik het hebben." tot "Ik hoef niet te sparen, want ik krijg alles wat ik wil van mijn ouders."

DE VRIJE WIL

Juf Sema Elmaagac geeft vandaag in de teamkamer les aan vijf jongens en een meisje. Het thema van de les zijn de geloofsartikelen van de islam. In een speelse dialoog legt ze uit dat de zes geloofsartikelen van het geloof zijn als een ketting: als je één van de onderdelen weglaat, valt de hele ketting uiteen. Ze legt uit dat veel profeten en boeken ook in de andere monotheïstische godsdiensten een rol spelen, zoals de thora, de evangeliën en Noach. Juf Sema herhaalt de namen van bijvoorbeeld Jezus (Isa) en David (Dawoud) in het Nederlands én Arabisch. Ze vindt het belangrijk dat de kinderen de religieuze begrippen zowel in het Nederlands als in het Arabisch herkennen. Dat is ook nodig omdat sommige kinderen alleen de Turkse benaming kennen. Om de vrije wil te illustreren gaat Sema met de leerlingen in gesprek: "Als je mag kiezen tussen friet en broccoli? Wat stop je dan in je mond? We kunnen zelf grotendeels bepalen wat goed voor ons lichaam en onze geest is. Sommige mensen denken dat wij gelovigen alles in de handen van Allah leggen, maar wij hebben een vrije wil. We kunnen zelf kiezen".

KOFFIE EN CONTACT

Iedere vrijdag drinken de vier juffen samen koffie in de pauze tussen de lessen. Ze wisselen niet alleen praktische zaken uit, maar spreken ook over wat hen bezighoudt. Sema is de benjamin onder de docentes en werkt nog maar vijf weken op De Driehoek. Van huis uit is ze biologe, maar ze vond het moeilijk om haar werk in het ziekenhuis te combineren met haar gezin en

koos voor een nieuwe carrière in het onderwijs. Haar collega's zijn alle drie ervaren onderwijzeressen. Inhoudelijk werken ze niet samen, maar het collegiale contact ervaren ze als heel prettig. En dat is belangrijk, want als vakdocent werk je toch tamelijk alleen. Kamla heeft bij het afscheid van groep acht wel eens een bloemetje gekregen van ouders. Verder hebben de docentes weinig contact met de ouders van hun leerlingen. Alleen rondom de religieuze feestdagen zien ze de ouders soms in de klas. Sema deelde op haar vorige school in Cuijk iets lekkers uit bij de ramadan of het offerfeest en gaf dat mee voor de ouders. Kamla bereidt zich voor op het lichtjesfeest Diwali eind oktober, dan zal ze iets vertellen over de godin Lakshmi en de zoetigheden die bij Diwali horen. Cora vertelt: "De meeste ouders gaan zelf niet naar de kerk. Maar als de kinderen thuiskomen met verhalen over de lessen, komen de (kinder) bijbels wel tevoorschijn. De ouders vinden het belangrijk dat hun kinderen de basale kennis over het christendom meekrijgen. Al was het alleen maar omdat hun opa en oma nog wel banden met de kerk hebben."

Sema: "Veel moslim-ouders doen de kinderen bewust op een openbare school zodat er interactie is met alle Nederlandse kinderen. De school is immers een staalkaart van de maatschappij. In de moskee krijgen ze soms ook nog koranles, maar dat is anders dan hier. Ik geef ook lessen waarin ik met de kinderen bespreek hoe je omgaat met kinderen die een ander geloof hebben. Dan geef ik praktijkvoorbeelden uit de leven van de profeten en in het bijzonder uit het leven van Profeet Mohammed. Ondanks het verschil in het geloof heeft Profeet Mohammed altijd dialoog gehad met joden en christenen. Sommige waren zelfs zijn burens. Een open dialoog zonder dwang. Dat is precies wat we in deze tijd van hem kunnen leren." Dat herinnert Gien aan een bijzonder gesprek tijdens de HVO-les met een kind dat nadacht over de vraag: "Wij zeggen dat Allah de enige god is, maar dat vind ik zo discriminerend voor de anderen." De wijsheid en openheid van kinderen zijn eindeloos, vinden ze alle vier.

HET MOET JE OOK GEGUND WORDEN

Het doel van Kamla is basiskennis van het hindoeïsme mee te geven aan de leerlingen vanaf groep vijf en zes. "En de waarden en normen (dharma) die in het hindoeïsme belangrijk zijn, zodat de kinderen later zelf de juiste keuzes kunnen maken en respect hebben voor anderen." Ze ziet de lessen als een wederzijds genot: "Ik leer ook veel van de kinderen. Ze komen met steeds meer vragen en bespreken wat ze gehoord

De Driehoek

De Openbare Basisschool De Driehoek telt ongeveer 260 leerlingen, verdeeld over 12 groepen. De Driehoek maakt deel uit van Onderwijsgroep ZuidHollandse Waarden voor primair en voortgezet Onderwijs. Respect is hierbij het uitgangspunt. Sinds 2014-2015 is De Driehoek KiVa-school. KiVa is een programma om pesten te voorkomen en op te lossen.

De Driehoek is de enige school in Nederland waar vier organisaties naast elkaar humanistisch en godsdienstig vormingsonderwijs geven. Hans van den Broek zet zich voluit in voor het vormingsonderwijs op zijn school. Dat betekent de ouders tijdig informeren over de mogelijkheden en de lesruimtes vrij te maken. Dat is soms lastig, want hij moet rekening houden met zijn team en hij stelt dan ook de voorwaarde dat alle lessen op hetzelfde moment plaats dienen te vinden. Maar dat doet hij graag, want: "Ik vind de lessen goed en verrijkend voor de kinderen. Fijn dat op een openbare school zoals De Driehoek "onze ouders en kinderen" vanaf groep 5 een keuze kunnen maken. Daarnaast is het fijn dat kinderen van alles wat een beetje meekrijgen. Dit is meer de taak van de leerkracht en ook in de lesmethodes komen levensbeschouwelijke en godsdienstige thema's aan bod. Uit de ouder-tevredenheidsspeiling blijkt dat de ouders tevreden zijn over godsdienstig en humanistisch vormingsonderwijs. De kinderen van groep 5-8 vragen we in de tevredenheidsspeiling: "Hoe leuk vind je levensbeschouwelijke vorming of godsdienstonderwijs?" Er is voldoende contact tussen de leerkrachten en de vier vakdocenten, met name over het gedrag van de kinderen. Heel belangrijk is dat de leerkrachten bij terugkomst in het lokaal altijd vragen: "Wat hebben jullie geleerd tijdens de GVO/HVO?" Zo krijgen de andere kinderen in de les er ook nog iets van mee." ●

Foto boven: HVO-juf Gien Wagenaar geeft een les met 'praatkaartjes', zoals deze: "Voor je eigen mening uitkomen".

Foto links: Als afsluiting van de HINVO-les bidden de kinderen samen met Kamla Awadhpersad een mantra.

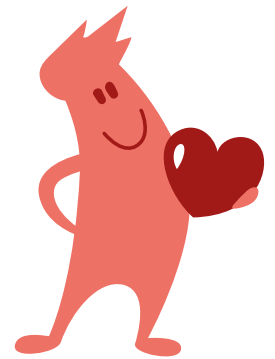
hebben ook thuis. Lang niet alle kinderen krijgen veel kennis mee van thuis. Een van mijn leerlingen komt uit een Hollands, niet-Hindoestaans gezin. Zij heeft voor mijn lessen gekozen omdat ze meer wil weten over deze religie. Ik voel me hier erg thuis en geniet van de samenwerking met de andere collega's. Daar ben ik dankbaar voor. Het moet je ook gegund worden."

Gien beaamt dat: "Deze onderwijsvorm vraagt veel van de school. De plek die je krijgt voor je lessen is heel wisselend. Soms zit je ergens in een centrale hal, maar dat kan te rumoerig zijn. Hier kunnen we alle vier rustig lesgeven. Directeur Hans van den Broek heeft altijd een luisterend oor. Hij scheidt je nooit af en informeert ons adequaat als er op vrijdag iets anders is zodat lessen niet door kunnen gaan. We voelen ons hier opgenomen in de groep. Dat is echt een compliment waard." ●

MALDEN

In je eigen groep presenteren wat je leerde

Op de openbare Jenaplanbasisschool in het Gelderse Malden is voor zowel RK en PC GVO- als voor HVO ruimte ingepland in het reguliere lesrooster. Voor beide denominaties is er al meerdere jaren voldoende belangstelling van de ouders, onder meer door het verschil in achtergrond van de leerlingen van De Tovercirkel.

“Het is elke week weer een feestje.”

Niet alle leerlingen volgen GVO of HVO op de Tovercirkel. Wel wordt er ook in de gewone klas aandacht besteed aan de lessen. Wanneer leerlingen terugkomen uit hun vormingsles, krijgen zij de kans om te presenteren wat ze hebben geleerd. Dat sluit aan bij de Jenaplanopvatting over het leren van elkaar en het stimuleren van groei. Sandra Meijer geeft onder andere op deze school humanistisch vormingsonderwijs. Haar collega René Klaassen geeft al vele jaren PC GVO op De Tovercirkel.

KNAPPEREND HAARDVUUR BIJ EEN VERHALENLES

De godsdienstles van ‘Meneer René’ staat deze ochtend in het teken van verhalen. Hij heeft zijn lessen ingedeeld in verschillende doe-, praat- en luisterlessen. Vandaag is het een luisterles, waarbij een knapperend haardvuurfilmpje op het digibord voor een toepasselijke decor zorgt. De les start in de kring. Samen praten ze over het kerststalletje dat op tafel staat uitgesteld. “Wat zien jullie en wie

weet het verhaal erbij nog?”, vraagt meneer René met een uitnodigende glimlach aan de leerlingen van groep 5/6. De leerlingen herkennen Maria, Jozef en Jezus vrij gemakkelijk. “En dat is een koe,” wijst een jongetje enthousiast. “Nee, dat is een os! Toch?”, vult een meisje aan. Ze praten even verder over stalletjes die al dan niet thuis of bij opa en oma staan met kerst.

Dan is het tijd om de uitgedeelde kerstplaat in te kleuren en te luisteren naar de verhalende stem van meneer René. “Ik neem jullie naar Italië, naar het jaar 1223,” vertelt hij, terwijl hij door het klaslokaal en langs de tekenende kinderen loopt. “De kerststal zoals we die in onze huiskamer kennen, vindt zijn oorsprong in het verhaal van Franciscus van Assisi, die in 1223 een levende kerststal maakte in Italië.” Meneer René brengt het verhaal over Franciscus met bevlogenheid en de leerlingen luisteren geboeid. Sommigen vergeten helemaal dat ze aan het tekenen waren, anderen kleuren met precisie de tekening in. Wanneer het verhaal

Foto boven: HVO-juf Sandra vertelt dat van Joris' hart telkens stukjes afbreken.

Foto rechts: Meester René luistert naar de beschrijving van ‘de kerststal bij oma’.

“Denk er aan dat je ook eerlijk bent over jezelf.”

klaar is en de les afgelopen, vertelt René over het plezier dat hij heeft om de leerlingen de achtergrond van (bijbel)verhalen, rituelen en symbolen bij te brengen. Hij geeft op dit moment PC GVO-les op drie verschillende scholen. “Het is elke week weer een feestje,” ervaart de docent.

WAAROM BREKEN STUKJES HART AF?

De les van juf Sandra staat deze ochtend in het teken van afbrekers en opstekers van je hart. De HVO-leerlingen van groep 5/6 zitten bij haar aan tafel en luisteren naar haar verhaal over de fictieve Joris. Ze legt uit wat een afbreker is: als iemand anders iets tegen je zegt of doet dat je pijn doet. Een opsteeker is wanneer iemand iets heel fijns doet of aardigs tegen je zegt. “Iedere keer als jij denkt dat er iets gebeurt waardoor een stukje van het hart van Joris afbreekt, dan mag je je hand opsteken,” instrueert ze. Het verhaal begint bij een vrolijke Joris die zijn nieuwe broek naar school aan mag en zin heeft in de speelafpraak met zijn vriendje die middag. Wanneer hij onderweg naar school geduwd wordt door een klasgenoot, valt en zijn broek scheurt, schieten de handen de lucht in. Iedereen krijgt van Sandra rustig de beurt om te vertellen wat zij als afbreker zien. “Dat die jongen hem duwt, zodat hij omvalt” en “dat hij een gat in zijn nieuwe broek heeft”. Juf Sandra scheurt twee stukjes van het papieren hart van Joris dat ze in haar hand heeft.

Het verhaal gaat verder waarbij meer en meer nare dingen gebeuren met het personage. De leerlingen luisteren aandachtig, steken hun hand op wanneer Joris wordt afgewezen door een

vriendje, op zijn kop krijgt van de meester en uitgelachen wordt door klasgenoten. “Heel goed geluisterd, breek maar een stukje van zijn hart,” moedigt de docente aan. Aan het eind van het verhaal is nog maar een klein stukje hart over en zijn de kinderen er een beetje stil van. “Is er iemand die iets herkent in het verhaal?”, vraagt juf Sandra. Alle kinderen kunnen zich wel inleven in een onderdeel van Joris’ rotdag. Eén van de meisjes vertelt dat ze vorig jaar nog een beetje gepest werd en dat ze soms ook heel ongelukkig thuiskwam. Gezamenlijk kijken de leerlingen en de juf naar wat pesten is en wanneer een beetje plagen als pesten kan worden ervaren. De conclusie is dat je het plagen allebei leuk moet vinden, anders kan het zijn dat er een stukje hart afbreekt. Om de les goed af te sluiten, gooien de leerlingen in een kring met een denkbeeldige bal over, waarbij ze goed moeten opletten of hun buurman de ‘bal’ krijgt, want dan moeten ze wat doen. “Denk eraan dat je ook eerlijk bent over je zelf. Als je af bent, stap je uit de kring,” wijst juf Sandra op de eigen verantwoordelijkheid van de kinderen.

Sandra heeft zelf als kind ook HVO-les gehad: “Toen ik in groep 7 en 8 HVO kreeg, had ik altijd het gevoel dat ik tijdens die lessen mocht zijn wie ik ben. Dit was niet altijd mogelijk in mijn eigen klas. Deze prettige ervaring met HVO is voor mij zeker de aanleiding geweest om HVO-docent te worden. Ik heb de kans gekregen om al tijdens de PABO de opleiding voor HVO-docent te volgen. Hier ben ik heel dankbaar voor, want bij HVO heb ik ‘mijn plek/baan’ gevonden”. ●

Foto boven: Goed luisteren naar het verhaal van de fictieve Joris. Wanneer wordt hij verdrietig of doet iemand hem pijn?

Foto links: Een leerling scheurt een stukje van Joris’ hart af in de HVO-les.

Foto rechts: Samen praten over het kerststalletje dat op tafel staat uitgesteld.

ROTTERDAM

Kritisch nadenken over je eigen geloof

Groep 6 van OBS De Bloemhof praat met IGO-juf Nezahat over kinderrechten. De kinderen zitten, ruim een week na de aanslagen in Parijs, vol vragen over IS. De juf heeft niet overal een antwoord op. Dat blijkt juist goed, want zo leren de kinderen zelf kritisch na te denken.

Foto boven: Je éigen mening formuleren: dat vindt juf Nezahat heel belangrijk in de les.

Foto rechts: 'Lotte' legt uit wat kinderrechten zijn. Dit lespakket kreeg Nezahat van een HVO-collega.

Vorige week hebben de leerlingen kennis gemaakt met 'Lotte', de hoofdfiguur uit een lespakket over kinderrechten. Vandaag bespreken ze het artikel: "Elk kind heeft recht op veiligheid in oorlogssituaties." De twintig kinderen in de kring denken na over de woorden 'veiligheid' en oorlog. Nezahat vraagt: "Kun je ruzie maken zonder geweld?" Ja, dat kan, vinden de kinderen. Ruzie maak je met woorden, zonder schoppen en slaan. Ruzie is niet altijd slecht, het kan verrassend zijn om het niet met elkaar eens te zijn. Oorlog is wél slecht, vinden de kinderen: "Waarom maken mensen oorlog? Waarom willen ze nog meer land? De islam zegt: je moet blij zijn met wat je hebt. Ze hebben toch al land?" Haar buurvrouw vult aan: "Kijk niet naar boven, naar wie meer heeft, maar naar beneden, naar wie minder heeft." Een ander verzucht: "Ik begrijp eigenlijk niet waarom er oorlog is als een land ook z'n handtekening heeft gezet onder dat kinderrechtenverdrag." Nezahat beaamt dat: "Ik begrijp het ook niet."

HELEMAAL IN DE WAR

De kinderen brengen het gesprek al snel op IS en de oorlogssituatie in Syrië. De vingers gaan telkens omhoog: "Dat is niet leuk voor de kinderen die daar wonen." "IS wil landen innemen die het niet met hen eens zijn." "Hoe kan IS dat nou doen? IS maakt ook andere moslims dood. In de Koran staat dat je dat niet mag doen." Een van de jongens heeft iets bijzonders gehoord: "Ik heb gehoord dat Amerika geld geeft aan IS om wapens mee te kopen en oorlog te voeren." Nezahat vraagt: "Wat denk jij zelf? Hoe zit dat dan? President Obama helpt toch juist tegen IS?" Nou, hij denkt dat er een

deel is van Amerika, waar Obama niet bij hoort, dat geld geeft aan IS. Juf Nezahat steekt haar armen in de lucht: "Ik raak er helemaal van in de war. Net als jullie. We begrijpen niet hoe het precies zit in de wereld, maar we kunnen wel bedenken wat wij zelf moeten doen om kinderen te beschermen in oorlogssituaties. Los je problemen op door de schuld aan de ander te geven?" Nee. De kinderen laten spontaan zien dat als je naar iemand wijst, er nog vier vingers naar jezelf wijzen.

De leerlingen hebben zich al verheugd op het tweede deel van de les: het toneelstuk. Ze spelen "Het verhaal van de echo" een les uit het nieuwe IGO-lesmateriaal 'Waarden van Vrede'. Ze leren eruit dat als je zelf iets zegt of doet, je dat – als een echo – terugkrijgt.

EEN KIND VOL VRAGEN

Nezahat Köse werd in Turkije geboren en groeide op in Hellevoetsluis. Na het VWO volgde ze een particuliere opleiding voor vakleerkracht islam in Turkije en studeerde ze Arabisch, islamitische filosofie en sociologie aan de Islamitische Universiteit Rotterdam (IUR). Zij geeft IGO op zes openbare scholen in Rotterdam en omgeving. Ze

“Het is altijd gemakkelijker om een ander de schuld te geven.”

doet dit werk al bijna twintig jaar, eerst vrijwillig, toen als freelancer, nu met een vaste aanstelling: “Fijn dat het nu allemaal zo goed geregeld is met salaris en pensioen. Er is meer opleidingsmateriaal en ik ga graag naar de Sectordag. Hier op De Bloemhof in Rotterdam-Zuid werk ik al vijf jaar prettig samen met het team. Ik heb vrijwel alle kinderen van groep 4 tot en met 8 in mijn lessen.” Nezahat: “Ik had als kind zelf heel veel vragen. Toen ik een keer werd gevraagd om in te vallen als juf en in die klas zat, herleefde dat gevoel weer. Dat ik dóór wilde vragen, nadenken over wat voor mij waar was. Daarom wil ik de kinderen zelf leren denken. In deze Rotterdamse buurt moest ik veel ‘oefenen’ met de kinderen. Het kostte wel een paar jaar om ze opener te leren denken. Is alles waar wat op internet staat? Kinderen krijgen soms heel vaste overtuigingen mee: “Mijn vader zegt...” Of: “Zo is het, juf!” Dan is de uitdaging om dat zwart-witdenken te doorbreken. Ik vraag altijd: kan het niet allebei? En-en? Bij de herdenking van de aanslagen van 13 november ben ik twee minuten stil geweest met de kinderen. Een minuut voor de slachtoffers in Parijs en een minuut voor de vluchtelingen uit de conflictgebieden in de islamitische landen.

Of ik maak de situatie kleiner. Hoe gaan wij, hier, vandaag, in de klas met zulke vragen om? In deze groep zit bijvoorbeeld een hindoeïstisch jongetje met de naam van een Hindoe-godheid. Ik heb de kinderen gevraagd: “Is hij dan een ongelovige?” Nee, natuurlijk vonden zijn klasgenoten dat niet. Door het dichtbij te halen, daag ik de kinderen uit om kritisch na te denken en daar respectvol hun mening over te geven.”

Krijgt Nezahat reacties uit de moskee, bijvoorbeeld als zij in de klas een andere visie heeft dan de meester van de moskee? “Nee, maar ik zou het wel willen. Om de discussie te openen, waarbij ik altijd terugrijp naar de bronnen. Ook bij de derde

en vierde generatie moslims in Nederland mis ik vaak nog de diepgang in het vertalen van de Koran naar de context van nu. Daar kunnen wij ons nog in oefenen. Daarom is het belangrijk dat we vanuit onze eigen overtuiging met de kinderen praten over wat het geloof betekent in het dagelijks leven. Zo leren zij, in rust, vanuit zichzelf te spreken.” Nezahat is ook betrokken bij de ontwikkeling van lesmateriaal voor IGO en bij de begeleiding van andere IGO-docenten. Haar belangrijkste advies aan collega’s: “Heb er lol in. En niet alleen jijzelf, ook de kinderen. Het is best moeilijk nu er zoveel aan de hand is in de moslimgemeenschap, maar plezier is wel belangrijk. Ze moeten ook met plezier op IGO terugkijken. En graag naar de lessen komen.”

ONDERSTEUNEN

Wim Pak is directeur van De Bloemhof, waar 340 kinderen op zitten. Wim: “Op De Bloemhof werken we met zes uur leertijd uitbreiding binnen het reguliere programma, daarnaast kunnen we makkelijk een uur IGO organiseren. Kinderen hebben bovendien simpelweg recht op de lessen.” Wim is heel enthousiast over de IGO-lessen van Nezahat en wijst erop dat er ook kinderen graag naar toe gaan, die geen moslim-achtergrond hebben: “De lessen helpen hen zich te oriënteren op de wereld en zijn belangrijk voor hun eigen geestelijke groei. Zo kunnen ze gemakkelijker hun pad vinden in hun eigen geloofsbeleving. Door de wereldactualiteit worden moslimkinderen momenteel uitgedaagd om een ‘extremer’ standpunt in te nemen, terwijl ze aan de andere kant soms niet geaccepteerd worden vanwege hun geloof, waardoor kinderen weer tot een extremer standpunt gedwongen worden. Dat is allebei niet goed en daarom is het belangrijk dat ze leren nadenken over het geloof dat zij zélf hebben. Als school kunnen we hen – mede door IGO – ondersteunen in dat groeiproces.” ●

Foto linksboven: In een interview op nieuwemoskee.nl zei Nezahat: “Mijn bijdrage aan het islamonderwijs in Nederland is samen te vatten als ‘het stimuleren van het bewustzijn van de behoefte van kinderen om, ook als het om geloof gaat, je eigen ontdekkingsreis te mogen maken’. Dat sluit aan bij een andere persoonlijke passie, het actief deelnemen aan de interreligieuze dialoog.”

Foto rechtsboven: Een hoogtepunt in de les: toneelspelen!

BOVENKARSPER

Geloof en bijgeloof na 'Parijs'

Het is maandagochtend 16 november. Groep 8 van De Klim-op in Bovenkarspel zit in de kring met HVO-juf Agnes Arendz. De aanslagen in Parijs van vrijdag de dertiende domineren het gesprek. Zijn de kinderen bang voor pistolen? Is IS hetzelfde als islam? Agnes gaat met hen in gesprek over geloof.

“Als het allemaal verzonnen is, dan is het toch onzinnig om er oorlog over te voeren?”

Al in de deuropening spreken de kinderen directeur Tom Velkers aan over de gebeurtenissen in Parijs. Ze zijn er vol van en in de war. “Mijn moeder gaat naar een concert van Madonna en nu maak ik me zorgen.” Uitgerekend in deze periode praat Agnes Arendz met de kinderen bij HVO over het thema ‘geloven’.

MIJN LAPTOP IS GOD

Alle kinderen vinden het afschuwelijk wat er in Parijs is gebeurd. Sommigen zijn angstig: “Volgens Rutte zijn wij ‘formeel’ in oorlog met IS. Ik was helemaal gestresst. Ik was bang, straks komt er een derde wereldoorlog en daar heb ik geen trek in.” Anderen hebben met hun ouders gesproken over wat ze moeten doen als ze in een schietpartij terecht komen. “Er is geen les of vak waarin je leert hoe je moet reageren als er zoiets gebeurt. Mijn moeder zegt dat ik een lijk over me heen moet trekken om me te beschermen.” Maar niet alle kinderen zijn het hele weekend met ‘Parijs’ bezig geweest: “Als je gewoon lol hebt, hoeft je niet aan vervelende dingen te denken.”

Is geloven belangrijk?” Een leerlinge vindt dat “geloven bij het leven hoort. Ook al geloof je niet in de bijbel, je gelooft altijd wel ergens in.”

Mag je geloven wat je wil? Ja, vinden de meesten: “Ik mag geloven wat ik wil. Ik mag geloven dat mijn laptop god is bijvoorbeeld.” Ja, zegt een ander,

maar je mag niet andere mensen dwingen jouw geloof over te nemen. Je kunt niet met tegenzin in een geloof geloven. Dan is het macht. “Geloven is voor jezelf, wat jij vindt.” Een leerlinge heeft daar ervaring mee: “Ik wil niet dat iedereen gelooft wat ik geloof. Als wij langs de deuren gaan en iemand wil ons kaartje niet aannemen, dan vind ik ze nog steeds aardig. Ze hebben misschien gewoon hun dag niet!” Vorige week heeft juf Agnes boeddha’s laten zien. De meisjes zeggen dat een boeddha-beeld geluk brengt, maar alleen als je het cadeau krijgt. Dat staat op internet. Juf vraagt: “Geloof jij alles wat op internet staat?”

‘VETSLECHT GELOOF’

“Waarom brengt het geloof soms oorlog met zich mee?” vraagt Agnes. De kinderen zien direct twee ruziënde klasgenoten voor zich: “Stel, Mohammed vond dat Jezus een vetslecht geloof had. Daar kregen ze een meningsverschil over. Dat werd ruzie en slaan.” “Het ene geloof wil dat iedereen erbij hoort. Ze willen de hoogste zijn, de baas van alle geloven. Dan gaat het fout.” Zijn IS en islam verschillend? Volgens een meisje schieten ‘gewone’ moslims niet, ‘extreem’ is wat het verschil maakt. Haar klasgenoot denkt dat er ook veel moslims zijn die gewoon rustig hun geloof willen geloven. “IS spreekt tegen wat hun eigen god zegt. Zij zeggen: wij doen het voor god. Maar wie zegt dat hun

*Geloof je in... de paashaas?
Ja, de paashaas maakt het
leven gewoon leuk!*

“Sinterklaas is ook een soort geloof.”

god dat wil?” Een meisje vraagt zich af: “Waarom willen ze de hele wereld voor zichzelf?” Sommige jongens denken dat IS juist ‘hartstikke bang’ is: “Ze willen niet praten, alleen vechten. Zij denken dat ze door mensen te doden, in de hemel komen.” De meeste kinderen verwachten niet dat er snel terroristen in Nederland zouden kunnen komen. En de politie zal een eventuele aanslag tegenhouden. Dat hopen ze tenminste. De juf legt uit dat hopen ook een soort geloven is, vertrouwen. En is geloven hetzelfde als fantasie? Dat is een moeilijke vraag. Fantasie is inbeelding. Maar: wat je fantaseert kan vaak uitkomen, als je maar gelooft. En als iemand zijn fantasieën opschrijft in een boek? Denken mensen die in het boek lezen, dat alles waar is wat er in staat? En kan je ook stoppen met geloven? Juf sluit de discussie af: “We moeten ons vooral niet laten leiden door angst. Wat hebben wij geluk hè, dat wij in Nederland wonen en dat wij vrijheid van geloof hebben. Wie heeft er vandaag een nieuwe gedachte gekregen?”

Het slot van de les bestaat uit een spel. Op kaartjes staan dingen waarin je zou kunnen geloven. Van geluksstenen tot Sinterklaas, van je ouders tot een geluksgetal. Brengt een zwarte kat ongeluk en een klavertje-vier geluk? De kinderen gaan staan als ze erin geloven of blijven zitten. Als ze twijfelen, gaan ze op hun hurken zitten. Sommige kinderen bleven (bijna) altijd zitten, anderen stonden vaak op. Ze ontdekken dat geloven heel persoonlijk is.

CONCREET SAMENWERKEN

Agnes Arendz is nu vijf jaar HVO-docent en geeft op vier scholen les. “Hier op De Klim-op heb ik een eigen (BSO)lokaal, dat is heel fijn. En ik mag vanaf groep 5 lesgeven. Op andere scholen alleen hoogste groepen.” Af en toe schrijft ze een stukje in de nieuwsbrief van de school. Op sommige scholen is er minder contact tussen de HVO-docent en andere leerkrachten. Of staat het vormingsonderwijs los van wat er verder op school gebeurt. Agnes

ziet dat aansluiten bij het curriculum haar positie in de school duidelijker maakt. Dat maakt het onderwijs relevanter voor de leerlingen. Tom Velkers is directeur van De Klim-op, een school met 134 leerlingen: “In 2012-2013 zijn we begonnen met HVO. HVO helpt de kinderen bij meningsvorming en om genuanceerd hun visie te geven. Ze krijgen een beter beeld van situaties door naar elkaar en naar Agnes te luisteren.” Hij betreft Agnes actief bij de projectthema’s van de school. Zo speelde ze twee jaar geleden met het pakket Hartfocus van HVO in op het thema “Vanuit je hart werken”. Agnes werkt zelfstandig en werft zelf de scholen voor HVO: “Vijf jaar geleden was er in dit deel van Westfriesland geen HVO. Je moet er wel voor vechten. Onbekend maakt onbemind. Sommige directies vinden dat de lessen niet thuishoren op een openbare school of dat de onderwerpen al door de leerkrachten worden behandeld. Mijn kracht is dat ik probeer zo waardenneutraal mogelijk les te geven. Ik stel de kinderen alleen vragen. Ik haal de kennis en wijsheid die in de kinderen zelf zit eruit. Zodat ze tot nieuwe gedachten komen en ook leren van elkaars ideeën. Zo kunnen ze oppikken wat zij zelf belangrijk vinden. In dat ene lesuur per week bouw je al een vertrouwensrelatie op. Juist omdat je er niet de hele dag bent, wat verder afstaat van de school, kunnen de kinderen je met een persoonlijke vraag benaderen. Dat heeft ook al zijn waarde bewezen. Ik had twijfels over de thuissituatie van een leerling. Dat heb ik met Tom besproken en daarna samen met de ouders. Op een andere school heb ik in de HVO-lessen meegewerkt aan een betere groepsdynamiek in een klas. Ik pak vaak de morele vragen op, de groepsleerkracht de praktijk.”

Tom: “We hebben ook constructief samengewerkt

in de discussie over gamen. Sommige kinderen mochten 18+ games spelen en daar hadden wij vraagtekens bij. Agnes heeft daar een les op aangepast. Samen zijn we tot een aanpak gekomen. Het is noodzakelijk om elkaar goed op de hoogte houden. In het korte moment moet ze iets neerzetten dat zo heftig is. Dat blijft wel een uitdaging, maar concrete samenwerking is heel belangrijk. Anders wordt HVO een eiland. Het is de kunst voor de school om continuïteit aan te brengen. Hier is echt een uitwisseling tussen de ‘gewone’ lessen en HVO. Dat is onze stip op de horizon.” ●

Foto links: Uitdagende vragen over geloof en bijgeloof.

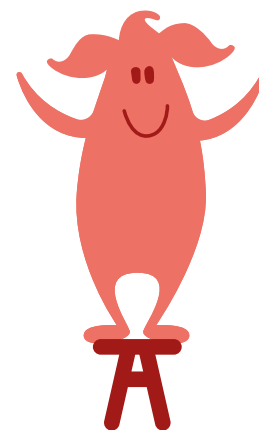

Foto boven: Op een krukje liggen een bijbel en een koran. De kinderen hebben geleerd dat het belangrijk is respectvol om te gaan met wat voor een ander heilig is, zoals de heilige boeken van diverse geloven. Daarom leg je ze bijvoorbeeld niet op de grond.

Foto links: De gebeurtenissen in Parijs roepen veel vragen op.

REUVER

“Ik ben er als docent niet op uit om kinderen te laten geloven.”

In de overwegend rooms-katholieke omgeving van Reuver in Midden-Limburg staat de openbare Jenaplanbasisschool de Triolier. Susan Baltussen-Verspaandonk geeft er al jaren godsdienstlessen. “Het is geen strenge catechese, maar we leggen in overleg met de school wel een gerichte focus op het rooms-katholieke gedachtengoed,” beschrijft de docente.

Foto boven: RK GVO-docente Susan geeft met veel plezier les over het Rooms-Katholieke geloof.

“Eerst de verhalen, daarna de diepgang.”

De vormingslessen worden op de Triolier gegeven in het BSO-lokaal in twee groepen. Deze ochtend start Susan met de ‘kleintjes’ uit groep 3 en groep 4. “Ik heb leerlingen van kleins af aan in de klas en dan zie je echt hun ontwikkeling. Dat is ontzettend leuk, net als hun enthousiasme wanneer je hen buiten school tegenkomt. Je bent voor hen - en in de loop der jaren ook voor ouders - een juf,” vertelt ze over haar binding met de leerlingen. Bij de jonge leerlingen gaat het wel om de verhalen, maar moet de lesstof ook niet te ingewikkeld en diepgaand zijn, beseft de docente. “Bij de jongste groepen ligt de nadruk niet op het geloof, maar meer op de verhalen zodat ze deze leren kennen. In de latere jaren komt de betekenis en meer diepgang. Ik ben er als docent overigens niet op uit om kinderen te laten geloven. Ik probeer ze na te laten denken: waar gaat het over?”

VIER KAARSJES

Wanneer het groepje leerlingen rondom de tafel zit met hun eigen mapje voor zich en de kleurpotloden gereed om tijdens het luisteren te kleuren, schuift Susan ook aan bij de tafel op één van de lage stoeltjes. Naast de kleurpotloden staat er nog iets op tafel. “Een kerstkransje,” weet een meisje te vertellen. De leerlingen uit groep drie mogen tellen hoeveel kaarsjes er in de krans

zitten. Susan vraagt na het goede antwoord van vier kaarsjes waarom er adventskransen zijn. “Omdat het gezellig is,” bedenkt een jongetje. “Ja, je kunt er de tafel mee versieren,” vult het meisje naast hem aan. “Dat klopt,” beaamt de docente, “maar er is nog iets dat te maken heeft met de vier kaarsjes.” De kinderen kijken haar vol interesse aan wanneer ze vertelt dat het over vier weken Kerst is en ze vanaf nu iedere week een kaarsje zullen aansteken om af te tellen naar Kerstmis. Advent staat voor het komt / hij komt, Jezus komt eraan. Een jong meisje krijgt de eer om de eerste kaars ‘aan te steken’ (het knopje van het elektrische waxinelichtje te verschuiven). Er wordt meteen onderhandeld wie volgende week twee kaarsjes aan mag steken.

Susan stelt vragen over het kerstfeest, terwijl de kinderen een kleurplaat inkleuren van een adventskaars. Wanneer ze vraagt wat de kinderen met Kerstmis gaan doen, zijn de eerste antwoorden niet bepaald religieus geladen. De één gaat naar de bioscoop, de ander op wintersport en een volgende

gaat gourmetten. Op de vraag of zij ook wel met Kerst naar de familie gaan of naar de kerk, knikken de hoofdjers fanatiek. Een enkeling gaat zelfs naar de kerk met Kerstmis. 'Dat doen inderdaad veel mensen met Kerstmis, weten jullie ook waarom? Wat vieren we als het Kerst is,' vraagt Susan. 'Jezus als baby in een stal,' vat een meisje het met trots samen. Een jongetje kijkt enigszins verstoord op van zijn kleurplaat met een vragend gezicht. 'Dat klopt, we vieren dat Jezus is geboren. Een babytje dat voor heel veel mensen heel bijzonder is,' bevestigt de docente. Ze praten nog even over de stal en de dieren die naast de kribbe van Jezus stonden en dan is het tijd voor de volgende les. 'Ik mag volgende week de kaars aansteken toch?' vraagt een jongetje gretig wanneer hij het lokaal uitloopt naar zijn eigen groep.

GOEDE VOORNEMENS BEDENKEN

De leerlingen van groep 5 en groep 6 weten duidelijk al iets meer van de religie en de rituelen rondom Kerstmis. Een meisje vertelt desgevraagd dat ze veel leert tijdens de lessen van Susan. 'Ik kan het nu aan papa en mama leren, want die weten het zelf niet,' vertelt ze met trots. Na het aansteken van de adventskaars legt een jongen de link naar zijn adventskalender waarvan hij iedere dag een hokje mag open peuten. Een adventskaars waar iedere week een kaars extra aan mag, hebben ze bij hem thuis niet. De groep kijkt onder begeleiding van de docente eens goed naar de krans. Wat zie je nog meer? Samen komen ze erachter dat hij altijd groen is en rond. 'Een krans is oneindig en zo blijft Jezus altijd voortleven,' legt hun docente uit. De vier kaarsen staan ook voor de vier windrichtingen en vormen samen een soort kruisje.

De leerlingen gaan daarna allemaal zitten en krijgen de lastige opdracht om een goed voornemen te bedenken voor zichzelf. Immers, de eerste week van advent is de eerste week van het nieuwe jaar voor de kerk en met 'nieuwjaar' maak je goede voornemens. Wat zijn goede voornemens? Wie kan er eentje bedenken? Netter schrijven, beter luisteren, nog beter voetballen en minder ruziemaken met mijn zus. Het is een greep uit de uitkomst van veel denkwerk in een

ontspannen sfeer. Waarbij de dames vooral bij elkaar spieken en de heren al grappend tot hun voornemens komen waarmee ze de les afsluiten.

EERST DE VERHALEN LEREN KENNEN

De achtergrond van de leerlingen op de Triolier verschilt als het gaat om religie. Vanuit de Jenaplangedachte leer je van en met elkaar op basis van gelijkwaardigheid. 'Ik heb kinderen in de les die gedoopt zijn, maar ook die niet gedoopt zijn of protestant of moslim zijn bijvoorbeeld. De les is daarom ook geen pure catechese, maar de basis is wel RK,' vertelt Susan. De waarde van de lessen wordt vaak door ouders gezien en veelal ook door

grootouders. 'Ouders zijn bijvoorbeeld zelf niet (meer) belijdend, maar willen op deze manier toch wat van het geloof meegeven. Opa's en oma's zijn in deze regio vaak nog wel belijdend en zijn enthousiast dat de kinderen met bijbelverhalen uit school komen. In Zuid-Nederland heerst toch een katholieke cultuur,' weet de docente.

Susan geeft sinds 2011 les op deze basisschool en past haar lesstof aan op de leerlingen en wensen van de school. 'Omdat het een openbare basisschool is, kunnen de leerlingen hun tekeningen met religieuze achtergrond of knutselwerken helaas niet ophangen in het lokaal of in hun eigen klas. Maar natuurlijk mag alles wel mee naar huis,' besluit Susan tevreden. ●

Foto midden: Begeleiding bij het maken van de wensen voor een nieuwe tijd nu het nieuwe jaar voor de kerk is begonnen.

Foto onder: Uitleg over de adventskrans: 'Hoeveel kaarsjes zijn er? En over hoeveel weken is het dan Kerstmis?'

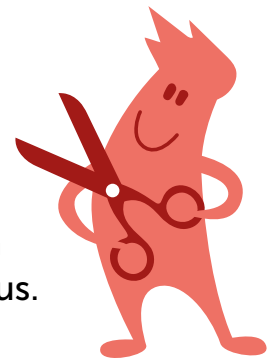

REEUWIJK

Een glossy over Jezus

Het is een vrolijk gezicht: aan een lange tafel werken de leerlingen van groep 8 van OBS De Venen aan een glossy magazine over Jezus. Zo brengen ze de boodschap van de Bijbel naar het heden.

“Bijbelverhalen vind ik wel mooi en interessant, maar ik geloof er niet in.”

*Dit welkomstdoek schilderden de kinderen van groep 8 voor vluchtelingen tijdens PC GVO.
Foto: Adri van den Broek.*

Adri van den Broek werkt twee dagen in de week op zeven verschillende scholen in en rondom Gouda. Op De Venen komt ze, met een onderbreking, al 22 jaar, voor leerlingen van groep 7 en 8 die hebben gekozen voor PC GVO. Ze legt uit wat de bedoeling van de opdracht, een glossy over Jezus, is: “Jullie mogen alle kennis over Jezus en zijn verhalen die je in groep 7 hebt gekregen, nu toepassen. Wat weet je over Jezus, over zijn geboorte, leven en sterven? Wat was de belangrijkste taak in zijn leven? Kun je laten zien op welke manier Jezus onze geschiedenis heeft beïnvloed, bijvoorbeeld in kunst en muziek? Welke mensen volgen Jezus en hoe doen ze dat? Je mag in jullie tijdschrift ook je vragen over Jezus formuleren. In januari presenteren jullie je tijdschrift aan elkaar.”

KRACHT OF MACHT?

De klas is verdeeld in zes groepjes die enthousiast aan de slag gaan. Een groepje is losse letters aan het knippen. Die zijn allemaal verschillend en vormen samen het woord Jezus: “Zo laten we zien dat iedereen anders is, maar dat we er wel allemaal bij horen.” Hun tijdschrift heet ‘De kracht van Jezus’. De titel lokt een discussie uit over het verschil tussen ‘kracht’ en ‘macht’. Ze zoeken ook naar foto’s van arme en rijke mensen om te laten zien dat het Jezus niet uitmaakt of je veel geld hebt of niet: “We laten zien dat Jezus staat voor vrede en acceptatie en geen racisme.” Eén van de jongens is wel heel trots op zijn mooie uitleg: “Volgens mij ben ik zelf ook een god.”

Een tweede groepje pakt de opdracht anders aan: “We zoeken naar mooie plaatjes en daar zoeken we tekst bij. Plaatjes die met Jezus te maken hebben.” In de exemplaren van het EO-magazine Visie vinden ze voldoende teksten over God en Jezus. Maar foto’s van God zijn lastig te vinden. Want hoe ziet God eruit? “God is zoals jij denkt dat hij is,” bedenkt een leerling. Ze kiezen een plaatje van een blanke Jezus: “Ik denk toch dat hij donkerder was, want hij kwam uit een oosters land. Ik denk dat God er ook zo uitziet, maar dan met een kortere baard.” Ook droevige plaatjes mogen in de glossy,

want: "Soms heb je plaatjes nodig om te snappen hoe iets echt is."

VERBANDEN LEGGEN

Ron de Bruin werd in 2008 directeur van De Venen en vroeg Adri om (weer) les te komen geven: "We zijn weliswaar een openbare school, maar dat wil niet zeggen dat we de Bijbel en het Christendom links laten liggen. Alleen: we kijken beschouwend naar het Christendom en niet belijdend. De Venen heeft het predikaat Excellente school. We proberen de kinderen zoveel mogelijk en zo breed mogelijk te ontwikkelen. Daar horen ook de verhalen uit de Bijbel bij. Ze moeten de verbanden kunnen begrijpen. GVO heeft zeker een meerwaarde, juist in deze tijd van ontkerkelijking. Ook voorzien we in de behoefte van ouders: tijdens het intakegesprek wordt er vaak gevraagd naar bijbelonderwijs. Het succes van GVO staat of valt met de leerkracht. Met de muzikale, enthousiaste en communicatief vaardige Adri van den Broek werken wij heel plezierig samen."

Adri: "Het GVO is hier heel goed georganiseerd. Ik voel me onderdeel van het team. Dat maakt dat ik prettig kan samenwerken met de leerkrachten. Bijvoorbeeld in het vluchtelingenproject dat ik in oktober deed. Ik ben in gesprek gegaan met de kinderen over de vluchtelingen. Jezus geeft ons de opdracht voor elkaar te doen wat hij zou doen. Hij zou naar vluchtelingen toegaan. Wat kunnen wij doen? De kinderen mochten een cadeau van thuis meenemen: een kledingstuk, schoenen of een tas of een nieuw toiletartikel. Het werd een hele Chrysler Voyager vol. Het idee kwam om een wanddecoratie te maken voor vluchtelingen in een AZC. Zo ontdekken ze dat ze ook iets van zichzelf kunnen geven. De kinderen maakten een fraai welkom-spandoek. Dat heb ik samen met de cadeaus bij een inzamelpunt gebracht. Op deze manier leg ik de verbinding tussen de Bijbel, zoals het verhaal van de vlucht uit Egypte in Deuteronomium, en de hedendaagse werkelijkheid. Er is in de buurt een tijdelijke opvang geweest van vluchtelingen, dus de actualiteit van het Jeugdjournaal zien de kinderen dichtbij."

EEN KOSTBARE KANS

Ieder seizoen begint Adri haar lessen met het verhaal van Genesis: "Ik vertel over de schepping en bespreek wat er mis ging tussen God en de mensen. Aan de hand van een kruis laat ik de rode draad zien vanaf de schepping tot het evangelie: Jezus is de brug tussen God en de mensen. De leerlingen benoemen wat Jezus deed tijdens zijn leven op aarde. Met elkaar ontdekken we wat wij als mens kunnen doen om de gebrokenheid te herstellen. De boodschap van de Bijbel komt tot leven in het heden. Die cirkel, die doorgaande beweging, wil ik laten zien.

Er is heel weinig basiskennis over de Bijbel en bijbelse figuren. In de afgelopen twintig jaar zie ik dat het steeds minder wordt. De grootouders van de

kinderen gaan soms nog naar de kerk, de ouders zelden. Maar de kinderen zelf zijn heel nieuwsgierig, echt gretig. Toen ik 25 jaar geleden voor het eerst een GVO-les mocht bijwonen, dacht ik: wat een kostbare kans! Ik heb God gevraagd mij te helpen in mijn werk. God is trouw en heeft er altijd voor gezorgd dat er invulling geweest is voor mijn lessen."

De docente besteedt veel tijd aan het zelf maken van materiaal en verwerkingen: "Liedjes zingen en vooral bibliodrama vinden kinderen fantastisch: het verhaal uitspelen. Het is heel waardevol dat wat ze hebben gehoord echt door ze heen gaat. Ik heb bijbels mogen uitdelen die ze in de les gebruiken. Na groep 8 mogen ze hun bijbel mee naar huis nemen." Adri heeft het vak van 'godsdienstjuf' zien professionaliseren: "De oprichting van het dienstencentrum heeft me veel gebracht. Er zijn weliswaar meer regels nu, maar ik heb me kunnen ontwikkelen. De 'Scholing op Maat' heb ik bijna af. Na al die jaren praktijkervaring ben ik nu een bewust bekwaam docent."

UNIEK ALS EEN SCHELP

Adri: "Ik werk zorgvuldig aan een veilige lessituatie. Alleen dan kan ik in relatie komen met de kinderen, hun vertrouwen winnen. Ze komen toch met ingewikkelde levensvragen. Daar moet je fijngevoelig mee omgaan. Waar kinderen zelf mee komen, geef ik altijd voorrang in de les. Daar maak ik ruimte voor. Als het niet lukt qua tijd, kom ik er in de volgende les op terug. Ze mogen ook individueel bij me komen.

Zonder te evangeliseren breng ik de kinderen in mijn lessen in contact met diegene van wie de Bijbel zegt dat het hun Schepper is. Het doel van hun leven kunnen ze zelf halen uit de lessen. Ik vind het zo belangrijk dat ze kennis hebben van de symbolen, de rituelen... al was het alleen maar om de Nederlandse taal, die vol zit met verwijzingen en spreekwoorden uit de Bijbel. Als ze aan mij vragen wat ik dan geloof, vertel ik wel vanuit welke inspiratie ik leef. Maar ik laat vooral de kinderen aan elkaar vertellen wat ze ervaren en vinden. Kinderen hebben nogal eens een laag zelfbeeld. Ik geef ze ook mee dat ze uniek, bijzonder zijn. Ieder jaar krijgen de kinderen een voorwerpje, een schelpje bijvoorbeeld, dat ze op een plaats leggen die ze vaak zien. Zij zijn net zo uniek als dat schelpje. Daar kom ik op terug in de lessen: dat ze dankbaar mogen zijn voor zichzelf. God leert: je bent bijzonder om wie je bent, zonder voorwaarden! Ik hoop ze ook te leren ruimte te geven aan elkaar, aan elkaars mening."

Foto boven: Zoveel beelden van Jezus, zoveel magazines...

Foto midden: Het nieuwe gebouw van De Venen is prachtig licht en ruim.

Foto onder: Over Jezus kun je ook grappen maken!

ROTTERDAM

Goliath en Hodja in gebarentaal

Zehra Arican en Marja Bogaard geven op de Rotterdamse Polanoschool IGO en PC GVO aan leerlingen die moeite hebben met horen. Zij staan voor de bijzondere uitdaging hun lessen over de Koran en de Bijbel zeer visueel te maken.

Foto boven: Een leerlinge leest en gebaart het verhaal over Hodja en de olijfolie.

Foto onder: Marja leert de kinderen het gebaar voor David: een driehoek recht en een driehoek op de punt (die samen de Davidsster vormen).

De Auris Dr. M. Polanoschool is een school voor leerlingen van drie tot twaalf jaar. Er zijn kinderen die volledig doof zijn en slechthorende leerlingen. Ze krijgen les in de 'gewone' schoolvakken en in de Nederlandse Gebarentaal. Op woensdagmiddag na de lunch zijn er Brede School activiteiten. De kinderen kunnen kiezen tussen karate, IGO en PC GVO. Sinds de vormingslessen zijn verplaatst van het gewone rooster naar de Brede School, is de belangstelling verminderd. Het tijdstip is lastiger voor de ouders, omdat de meeste kinderen veel reistijd hebben of andere verplichtingen op woensdagmiddag.

REUZEN TE LIJF

Marja Bogaard geeft les aan leerlingen van groep één tot en met acht. Met de oudsten zoekt ze de verdieping en met de jongsten bespreekt ze het verhaal nog eens na met behulp van de mooie illustraties in de Prentenbijbel. Marja: "Ik probeer ieder jaar weer een ander thema te behandelen. Ik heb wel met de bovenbouw alle verhalen van Paulus behandeld. Tot slot deden ze een heuse Paulus-quiz. Dit jaar draait om de gebaren: wat staat er nu eigenlijk? Ik doe de Bijbel van A tot Z en begon dus met Adam en Eva. Ik leg uit waarom in de Nederlandse Gebarentaal juist dit gebaar voor Adam wordt gebruikt. Waarom kreeg Gideon een hoorngebaar, Ruth een vergaargebaar en Simson

een pilaargebaar? De kinderen maken hun eigen gebarenboekje met tekeningen van onder andere Mozes en Abraham en de bijbehorende gebaren." Vandaag gaat de les over David en Goliath. Marja vertelt het verhaal over de kleine herdersjongen David en de reusachtige Filistijn Goliath zowel ver-

baal als met gebaren. De kinderen kijken ademloos toe: Marja's enthousiasme is aanstekelijk. Daarna bespreekt ze met de oudsten wat je van David kunt leren: je kunt ergens als een berg tegenop zien, zoals David tegen Goliath opzag. Door te vertrouwen in God en jezelf kun je grote en kleine problemen te lijf gaan. Het einde van de les is bestemd voor muziek. Marja laat een YouTube filmpje met ondertiteling zien en ondersteunt de tekst met haar gebaren. Dit keer: "Wat was dat, dat was Goliath" (Opwekking 88) en "Dapper als David" van Elly en Rikkert: "Samen met mijn God kan ik elke reus verslaan." Sommige hardhorende leerlingen zingen mee, anderen kijken vooral toe.

HODJA EN DE OLIE

Zehra Arican en haar assistente Fatma werken met hun IGO-groep aan het thema gastvrijheid. Voor de jongsten begint de les over eten en drinken, honger en dorst. Zehra bespreekt met hen een schilderij van een meisje met bord op schoot. De kinderen tekenen wat zij gisteren hebben gegeten. Wat vinden ze nog meer lekker? Zeggen zij 'Bismillah' voor het eten? Zouden ze hun eten willen delen? De oudere kinderen lezen om beurten een stukje voor van het verhaal over de vindingrijke Nasreddin Hodja en de olijfolie. Het is een geestig verhaal uit de Turkse verteltraditie. Het is belangrijk elkaar te helpen en gastvrij te zijn, hoewel dat soms moeilijk is. Fatma heeft een mooie powerpointpresentatie gemaakt met foto's om de begrippen visueel te ondersteunen. In een woordspil schrijven de kinderen hun associaties met gastvrijheid op. Fatma speelt een kort rollenspel met de kinderen en neemt de actualiteit mee in het gesprek. Als vluchtelingen naar Nederland of andere landen komen, zijn deze landen dan gastvrij? Tot slot komen de twee groepen weer bij elkaar en vertellen de oudere kinderen aan kleintjes het verhaal van de sultan en Hodja. Ze leren allemaal het gebaar voor gastvrijheid.

PASSIE

Marja heeft er veel voor over om les te geven op de Polanoschool: twee uur reistijd en urenlange voorbereiding. Met name de voorbereiding van de liedjes in gebarentaal is tijdrovend. Maar dat doet ze graag, al vier jaar: "Mijn connectie met de dovenwereld begon toen ik als twaalfjarige op dove

kinderen paste. Op mijn zestiende deed ik een cursus gebarentaal. Toen ik ging studeren, koos ik voor de PABO, maar na drie jaar begon het toch kriebelen. Ik verhuisde speciaal naar Utrecht, waar ik studeer voor tolk Nederlandse Gebarentaal aan het Instituut voor gebaren, taal & dovenstudies verbonden aan de Hogeschool Utrecht. Soms tolk ik in kerkdiensten, maar mijn passie ligt bij dove kids. Als ik zie dat de kinderen genieten, geniet ik zelf ook. Dat ik hen op deze manier kennis kan laten maken met de verhalen uit de Bijbel, is heel bijzonder."

Af en toe heeft Marja contact met de ouders, van wie ongeveer de helft kerkelijk actief is. Zehra heeft een Whatsapp-groep met de ouders van haar leerlingen, waarop ze lesmateriaal uitwisselt. Samen met de ouders, die wat lekkers meebrachten, organiseerde ze een bescheiden project rondom het offerfeest. In de aula legden de kinderen uit wat dit feest inhoudt. Dat viel bij alle kinderen, ouders en docenten in de smaak.

ZELFVERTROUWEN EN RESPECT

Zehra leerde de basisgebaren vanwege haar nu 22-jarige dove dochter. Later werkte ze zeven jaar als onderwijsassistent op de Polano school en volgde daar een cursus Nederlandse Gebarentaal. Ze werkt sinds drie jaar op de Auris Hildernisse-school als onderwijsassistent. Toen ze een jaar geleden als IGO-docente op de Polanoschool kwam, was ze blij met Marja's nuttige adviezen over geschikte spelletjes en lesprogramma's. Sinds een paar weken krijgt Zehra hulp van oud-stagiair Fatma Imanci. Fatma studeert nog: de master SEN Communicatief Gehandicapten. Haar hulp is heel welkom, vanwege het leeftijdsverschil tussen de leerlingen. Ook Fatma en Zehra steken erg veel tijd in de voorbereidingen. Zehra: "Via

SPIOR krijgen we kant en klare lessen, maar die moeten we voor deze kinderen aanpassen en meer visueel maken. Ons doel is om de kinderen islamitische waarden en kennis bij te brengen zodat ze die in hun leven kunnen toepassen. Zo helpen wij de ouders bij de islamitische opvoeding. Kinderen komen met vragen bij mij, over het dragen van hoofddoeken, over relaties, over varkensvlees eten... Vragen als: "Ik wil graag kerst vieren, mag dat wel?" Dove kinderen krijgen thuis niet altijd antwoord op zulke vragen, omdat de ouders niet allemaal gebarentaal beheersen. We vinden het ook belangrijk om kinderen met een lichamelijke beperking zelfvertrouwen mee te geven. Allah hoort je, ook als je je gebeden of soera's niet in perfect Arabisch reciteert. Het gaat Hem om de intentie waarmee je bidt. Daar hoort bij dat we hun respect voor anderen bijbrengen. We leren hun niet te denken in termen van zij en wij. Op de Sectordag bereidde ik samen met collega's van andere religies een les voor over respect. Wat we wilden vertellen was hetzelfde: we werken vanuit dezelfde basis."

Foto boven: Zehra en haar leerlingen.

Foto onder: Highfive! Ook horenden herkennen dit gebaar...

Christelijke en islamitische gebaren

Sinds 1992 is het Nederlands Gebaren Centrum hét landelijke onafhankelijk expertisecentrum op het gebied van Nederlandse Gebarentaal (NGT) en Nederlands met gebaren (NmG). Taal is dynamisch en gebarentaal is daarin geen uitzondering. In het online gebarenwoordenboek staat een speciaal hoofdstuk 'BIJBEL, KERK en GELOOF' en het aantal bijbelse gebaren groeit iedere dag. Sinds 2002 is er een cd-rom en video met 163 vanuit Marokko geïmporteerde gebaren. Daarmee konden dove moslimkinderen voor het eerst gesprekken voeren over hun geloof. Binnenkort komt er een aanvulling met nieuwe woorden en begrippen uit de islamitische geloofsleer.

STICHTING AVES

“God maakte alle mensen verschillend en in een ieder zit iets goeds.”

Aves is een samenwerkingsstichting die 23 scholen voor primair onderwijs bestuurt in de gemeentes Noordoostpolder, Kampen en Steenwijkerland. Aves heeft openbare, katholieke, oecumenische en samenwerkingscholen. Iedere school heeft zijn eigen identiteit en op verschillende locaties wordt zowel HVO, PC GVO, RK GVO als IGO gegeven. We bezochten één van de scholen van de samenwerkingsstichting: OBS de Keerkring in Emmeloord. Daar schoven we aan bij de IGO-les van juf Assia Bachiri.

“Kies je voor je leven of voor je geloof?”

Het klaslokaal op de nieuwbouwlocatie in Emmeloord vult zich met kinderen uit de groepen 6, 7 en 8. Juf Assia heet ze welkom met de Arabische groet ‘assalamoe ‘aleykoem’: ‘vrede zij met je’ en vervolgt de les in het Nederlands. “Vandaag ga ik een verhaal vertellen dat niet alleen voor moslims belangrijk is, maar ook voor christenen. Het speelt zich af in het oude Romeinse Rijk in het land dat we nu Roemenië noemen,” vertelt ze, terwijl het verhaal over Decianus en de opstanding van gevluchte jongens uit de grot wordt uitgedeeld. Ze

paar namen van profeten en brengt dan de focus terug naar het verhaal van vandaag.

IEDER EEN EIGEN BEELD VAN GELOOF

De leerlingen lezen om beurten een stukje voor uit het Koranverhaal: er worden mensen vervolgd en opgejaagd omdat ze het geloof van de regerende keizer Decianus aannemen. Ze mogen niet meer geloven in hun eigen god. “Is dat iets dat nu ook nog steeds in de wereld gebeurt?”, vraagt juf Assia aan haar klas. “Ja, in Syrië,” weet een jongetje dat vooraan zit. Een klasgenootje vult aan: “En in Irak. Als je niet hetzelfde gelooft als IS, dan vermoorden ze je.” Samen met de leerlingen heeft de IGO-docente het over de verschillende stromingen binnen religie die allemaal hun eigen beelden van het geloof hebben. IS vermoordt, net als in het verhaal van Decianus, mensen die zich niet onderwerpen aan hun visie van het geloof. “Allah zou niet tevreden zijn dat er mensen vermoord worden. Ook vanuit de islam wordt dit niet goed gevonden. In de Koran staat dat als je één onschuldig mens vermoordt, het is alsof je de hele mensheid doodt,” bevestigt Assia het verontwaardigde gevoel van de leerlingen. “Het klopt niet wat mensen van IS zeggen en dat doet heel veel moslims veel pijn.”

Foto boven: Het vertelde verhaal kleur geven.

legt uit dat dit verhaal in de Koran staat en sommige kinderen knikken in herkenning als ze het blaadje bekijken. Niet alle kinderen kennen het verhaal en dat het verhaal ook voor christenen belangrijk is, zaait enigszins verwarring. Juf Assia licht de overlap tussen het jodendom, het christendom en de islam toe. “Als moslims geloven wij bijvoorbeeld ook in Jezus en in de verhalen over hem. Alleen zien wij hem als een profeet en niet als de zoon van god,” legt ze op rustige toon uit. “Er waren toch nog meer profeten?”, herinnert een jongetje zich. Juf Assia beaamt dit, geeft nog een

LASTIGE KWESTIES

In het verhaal vluchten de jonge gelovige jongens, omdat ze vinden dat ze recht hebben op hun eigen geloof. Ze willen niet gedood worden, dus gaan ze de bergen in en schuilen in een grot. “Welke keuze zou jij maken als je in zo’n situatie zat? Kies je voor je leven of voor je geloof?”, vraagt de docente aan de klas, op een rustige wijze die de kinderen de vrijheid geeft eerlijk te antwoorden. Het is een lastige vraag en de meesten moeten er even over nadenken. Met een peinzend gezicht vertelt een meisje haar oplossing: “Ik zou

Foto links: Met trots laat een HVO-leerlinge haar map zien.

Foto onder: GVO-les in Ens op de basisschool van stichting Aves.

'ja' zeggen tegen die andere god, maar dan zou ik het niet menen. Dan blijf ik toch bij mijn eigen god in mijn hoofd." Een klasgenootje denkt dat ze zou vluchten, net als nu zovelen doen. Een jongtje is er nog niet uit, maar zegt wel stellig: "Ik zou het niet nep doen." Het gesprek gaat kort over de risico's van het belijden van je eigen godsdienst als niemand mag weten wat je gelooft.

Terug bij het Koranverhaal zijn de jongens, die zo moedig waren om hun eigen geloof te houden, in slaap gevallen in de grot. "In de Koran staat dat ze driehonderd jaar en negen dagen hebben geslapen. Moet je je voorstellen hoe je wakker zou worden, wanneer je zo lang geslapen hebt...", glimlacht juf Assia. Net als in het verhaal zal de buitenwereld om je heen dan zo veranderd zijn. Als de jongens wakker zijn geworden, gelooft iedereen in de god waar zij al in geloofden. "Maar zijn ze dan niet ouder geworden?", vraagt een jongtje verbaasd. "Nee, dat is juist zo bijzonder aan het verhaal." De klas praat even na met juf Assia over het verhaal en wat de leerlingen ervan vonden. De zin uit het verhaal: "God maakte alle mensen verschillend, maar in ieder mens zit iets goeds" zien de leerlingen als mooie waarheid om de les mee af te sluiten. ●

De beelden bij deze reportage zijn niet gemaakt tijdens de les van juf Assia Bachiri in Emmeloord, maar op een andere locatie van Aves, in Ens.

Stichting Aves bewaakt de verschillende schoolidentiteiten

Samenwerkingsstichting Aves heeft op diverse manieren en niveaus met identiteit te maken. In Aves zijn de Stichting Christophorus en de Stichting voor Openbaar Basisonderwijs Noordoostpolder samengegaan; besturen met een eigen identiteit en werkend vanuit een eigen zingeving. Aves bestuurt zowel katholieke, openbare en oecumenische scholen als samenwerkingscholen. In de praktijk van alledag blijken er heel veel overeenkomsten te zijn wat betreft waarden die worden nagestreefd. Het verschil zit vooral in de bronnen van waaruit zingeving aan het eigen handelen wordt gegeven. ●

ZUIDWOLDE

‘We hebben hetzelfde uitgangspunt, maar werken het anders uit.’

Het is helder dat de insteek van de PC GVO- en HVO-lessen een ander karakter heeft, maar op samenwerkingschool 't Groenland in het Groningse Zuidwolde zien PC GVO-docente Angelika Chardon en HVO-docente Richt Bouma vooral de sterke overlap in de gedoceede waarden. De boodschap die zij over willen brengen tijdens hun lessen blijkt het uitgangspunt dan ook hetzelfde. Beide juffen stimuleren de kinderen om na te denken over het leven en de gevoelens van anderen om hen heen én de wijze waarop zij een positieve rol zouden kunnen spelen: wat kun je voor een ander doen? Zij kiezen elk een eigen invalshoek.

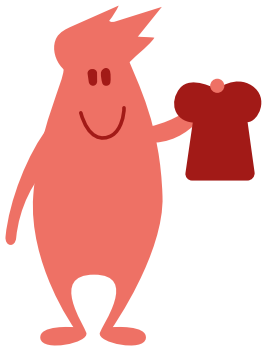

Foto onder: Een stiltemoment voordat de PC GVO-les start.

In de les van juf Richt aan groep 5/6 zitten vandaag negen leerlingen. De HVO-leerlingen zitten netjes in een u-vorm achter hun tafeltjes en juf Richt zit ontspannen voor het groepje. Het is de eerste les na pakjesavond en de openingsvraag van de juf (Wat heb je meegemaakt deze week?) mondt al snel uit in vrolijke sinterklaasverhalen. Juf Richt is nieuwsgierig of iedereen iets gekregen heeft (Ja!! Tuurlijk!) en wat de kinderen het mooiste cadeau vonden. Vol trots noemen ze een aantal aanwinsten. Lego, een kaartje voor een wedstrijd van Ajax, een telefoon, een familieweekend in de meivakantie en een lange knuffelslang. Subtiel benadrukt juf Richt het verschil tussen een ervaringscadeau en een fysiek cadeau.

MEELEVEN MET JAMIE

De rest van de les werken de leerlingen samen met de HVO-docente aan het verhaal dat ze aan het schrijven zijn over 'Jamie'. Hij is een fictief personage dat de leerlingen in het Groningse dorp in een aantal lessen een verhaal geven. Vorige week bedachten de kinderen oplossingen voor Jamie die thuis niet veel geld heeft, omdat zijn ouders allebei werkloos zijn. "Weet je nog welk smoesje hij ging vertellen, omdat zijn ouders geen geld hadden voor de schoolreis? Hij kon niet mee, maar wilde niet dat zijn klasgenoten wisten dat hij arm is. Jullie bedachten wat hij kon zeggen, zodat niemand erachter zou komen," frist de docent het geheugen van de leerlingen op. Deze les gaat het scenario verder: Jamie voelt zich duizelig en valt flauw in de klas... wat zou er aan de hand kunnen zijn? "Misschien was er geen geld voor eten vanochtend en had hij geen ontbijt?", oppert één van de dames in de klas. "Of heeft hij heel slecht

geslapen, omdat hij verdrietig was," bedenkt een ander. Op de vraag wie even Jamie wil spelen, zodat ze samen als klas kunnen kijken en bepalen wat er verder gebeurt in het verhaal, gaan er een hoop vingers de lucht in. Een jongeman mag zijn acteerkunsten laten zien en valt met verve 'flauw' in het lokaal. "Wat zouden de klasgenoten van Jamie nu doen?", doet juf Richt een beroep op het inlevingsvermogen. Zogenaamd geschrokken en bezorgd kijken de kinderen naar hun gevallen klasgenootje. "Ik heb gisteravond niet gegeten, want we hadden geen geld om boodschappen te doen," mompelt 'de arme Jamie'. "En hoe zouden zijn klasgenootjes kunnen reageren nu zijn geheim uitkomt?", vraagt de HVO-docente aan de groep. Troostende woorden (Maar je blijft gewoon onze vriend), vragen stellen (Waarom heb je het niet verteld?) of een verwijt (Je hebt gelogen tegen ons) zijn een paar van de opties die de leerlingen uit groep 5/6 zich voor kunnen stellen. De rest van de les denken de kinderen na over een manier waarop de klasgenoten van Jamie hem kunnen helpen. Er worden posters bedacht met dingen die kinderen zoals Jamie fijn zouden vinden om te horen. Een andere groep bedenkt hoe er een schoolfeest kan worden gegeven dat geen geld kost, waardoor Jamie ook zou kunnen komen.

EEN ENGEL VOOR OPA ZIJN

Dezelfde ochtend geeft juf Angelika een klaslokaal verder de PC GVO-les aan groep 7/8 - een groepje van dertien leerlingen. Om alle schoolingen van de ochtend even af te sluiten en weer open te staan voor de nieuwe dingen, start zij iedere les met een stilte-moment. "Zet even beide voeten op de grond en ga zitten met je rug recht. Je mag

je ogen dicht doen of open houden en je ademt diep in en uit," instrueert de docente op een rustige toon. Een leerlinge mag de klankschaal laten klinken met een ferme slag. Ingespannen luisteren haar klasgenoten naar de toon. Wanneer ze geen geluid meer horen, mogen ze hun hand opsteken. Juf Angelika deelt de lesvraag van vandaag met de leerlingen: "Wat betekent 'een engel voor iemand zijn' en voor wie zou jij een engel kunnen zijn?" Aan de hand van prachtige schilderijen van Rembrandt laat ze beeltenissen zien van engelen. "Engelen zijn kinderen met vleugels," merkt één van de kinderen op. "De vrouw en de engel kijken allebei naar de baby," beschrijft een ander. Juf Angelika knikt bemoedigend en bevestigt dat Kerst een feest is van familie, van de geboorte van het Kind Jezus. Eén ander schilderij van Rembrandt laat herders zien en de GVO-docente laat de klas nadenken over de symboliek hiervan. "Wie zijn deze herders? Zijn zij rijk? Zijn zij heel goed geschoold? De herders in het verhaal staan voor de 'gewone mens'," legt ze uit. Later in de les knippen de kinderen een engel die ze mogen versieren, terwijl ze bedenken voor wie ze een engel willen zijn. "Ik voor mijn opa, want die is ziek," deelt een jongen. "Ik voor mijn lieve vriendinnetje", vertelt het klasgenootje naast hem, terwijl ze ingespannen knipt. Op de achtergrond klinkt het lied 'Altijd wel iemand' van zangeres Do. Juf Angelika wijst de kinderen op de tekst van het lied. Aan het eind van de les evalueert de docente nog even met de groep: "Wat ging er goed deze les? Wat ging er minder goed? Heb je na kunnen denken over wat jij voor iemand anders kan betekenen? Voor wie jij een engel wilt en kunt zijn?"

KINDEREN AAN HET DENKEN ZETTEN

We praten even na in de lerarenkamer van de basisschool, waar de onderlinge collegialiteit en ook de eigenheid met de klassendocenten duidelijk is. "We hebben goed contact met de groepsleerkrachten, opdat zij weten over welke onderwerpen wij het hebben met hun leerlingen. Daarnaast is het belangrijk om van elkaar te weten hoe het met leerlingen gaat in de les," ervaart docente Richt, die sinds twee jaar HVO-lessen geeft - onder andere in Zuidwolde. "Mijn achtergrond als

orthopedagoog, actrice en theaterdocent maken dat ik veel drama toevoeg aan mijn lessen, zodat kinderen spelenderwijs leren. Het is een heerlijk vak om te geven, om de kinderen aan het denken te zetten. Humanisten halen zin en betekenis uit dat wat er is, uit de waarneembare wereld. Dat betekent niet dat je in niets mag geloven, of dat je minder waard bent als je gelooft, maar is wel een wezenlijk verschil met GVO," meent Richt. Haar PC GVO-collega Angelika beaamt dit en onderstreept daarnaast het belang van de goede samenwerking met respect voor elkaars visie: "Wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen liggen de GVO- en HVO-lessen in elkaars verlengde." De PC GVO-lessen zijn opgebouwd vanuit basisdoelen en waarden zoals: voel verbondenheid; heb respect voor mensen met een ander geloof of een andere mening; denk filosofisch; het belang van erfgoed en cultuur; verhalen verrijken taal en cultuur; drama en toneel helpen je voelen en begrijpen.

Angelika is al vanaf 1985 docente en geeft vanaf 2007 PC GVO-lessen op openbare basisscholen. Ze is er niet op uit om de kinderen te belijden, maar om hen te laten zien waar dingen vandaan komen en wat je uit de verhalen kunt halen. Ze besteedt hierbij aandacht aan het christendom, maar eveneens aan andere religies en rituelen. "Het is mooi om de kinderen een stapje verder te brengen in hun ontwikkeling. De levensvragen stimuleren en door middel van religie en kunst de verbinding te leggen naar het verleden - waar komen in oorsprong onze waarden vandaan?", stelt Angelika met een glimlach. Ze noemt het verhaal van Noach als voorbeeld: "We nemen het verhaal door en daarna plaatsen we het in de tijdsgeschiedenis van toen. Hoe kan het dat mensen dat destijds dachten? Ze wisten bijvoorbeeld nog niet dat de aarde rond was en aan de horizon zagen we water, dan is de gedachte dat de hele aarde onder water staat (wat feitelijk niet mogelijk is), ineens veel logischer. Desalniettemin bevat het verhaal grote waarden en daar kijken we gezamenlijk naar. Dat maakt de bijbelverhalen zo sterk: dat ze een waarheid in zich dragen waar we nog altijd van kunnen leren."

Foto links: Samen met juf Richt een oplossing zoeken voor het probleem van de fictieve Jamie.

Foto rechts: Toneelspel vol overgave tijdens de HVO-les.

"Het is een heerlijk vak om te geven, om de kinderen aan het denken te zetten."

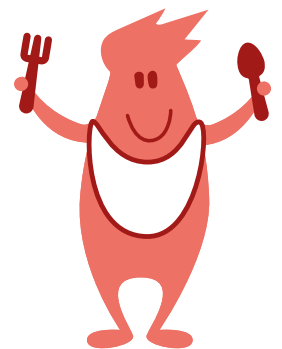
Foto onder: PC GVO-docente Angelika toont de kinderen een papieren engel die ze zullen gaan maken.

BOELENSLAAN

**“Zeggen wat je denkt,
vindt en voelt én
luisteren wat een ander
bedoelt.”**

In Boelenslaan staat Samenwerkingschool de Wâldiik, die sinds 2013 de openbare basisschool en de christelijke basisschool in het Friese dorp samenvoegt. Er is bewust een school gecreëerd met twee identiteiten. Bestuurlijk hebben de beide verenigingen zich speciaal voor deze nieuwe school aan elkaar verbonden in het ‘federatiebestuur’. Op de school zijn zowel HVO- als PC GVO-lessen. HVO-juf Tineke Faber en PC GVO-juf Ietsje de Boer koppelen actualiteiten aan de lesprogramma’s van het vormingsonderwijs op een wijze die past bij de identiteit.

Foto boven: Juf Tineke vertelt over kinderrechten tijdens de HVO-les.

De leerlingen van groep 5/6 in de HVO-les hebben allemaal hun eigen Kinderrechtenpaspoort voor hun neus liggen. Vorige week, tijdens de Internationale dag van de Kinderrechten, hebben ze het met juf Tineke al gehad over de bijna twee miljard kinderen die op deze wereld wonen. “We zijn allemaal anders, maar we hebben

wel allemaal dezelfde rechten,” herinneren de kinderen zich met wat hulp van de juf. Met het Kinderpaspoort en het overzicht van alle kinderrechten in de HVO-mapjes, bekijken ze samen wat je als kind nu echt nodig hebt en wat niet. Patat en een spelcomputer zijn leuk, maar niet echt nodig, concluderen de leerlingen. Snoep is

lekker, maar drinkwater is belangrijker. Juf Tineke brengt het recht op een eigen mening naar de leefwereld van de kinderen: "Hoe zit het hier op school? Jij mag geloven wat jij denkt, vindt en voelt. Jullie kunnen als leerlingen samen met je ouders kiezen voor HVO of PC GVO, net als jullie klasgenootjes toch?" Instemmend geknik. "Dat is wel mooi geregeld in Nederland hè? Maar dat is niet overal in de wereld zo. Op dit moment zijn er veel kinderen vluchteling, omdat ze in het land waar ze woonden gevaar lopen om wat ze geloven," vertelt juf Tineke.

De les die de HVO-docente later deze ochtend bij groep 7/8 geeft, staat ook in het teken van vluchtelingen en kinderrechten. Eén van de leerlingen is een Poolse jongen die twee jaar geleden naar Nederland is gekomen met zijn ouders. Hij vertelt openhartig hoe het was om in een land te komen waar je de taal niet kent, waar je de grapjes van leeftijdgenoten niet begrijpt en waar je helemaal opnieuw moet leren. De conclusie is dat hij nu, twee jaar later, vriendjes heeft en zich goed voelt op school en in de klas.

EEN KRIBBE, EEN WIEGJE EN EEN KARTONNEN DOOS

De PC GVO-les van juf Ietsje bij groep 3/4 start met een kringetje. De jonge leerlingen geven elkaar een steen door. Wanneer ze de steen vast hebben, vertellen ze iets over de afgelopen week. "Ik ging logeren bij beppe", "Ik heb verloren met voetbal", "Ik heb mijn hond nieuwe trucjes geleerd" en "Ik heb andere sommen gemaakt" zijn zoal de belevenissen van de kinderen. Aan het eind van de kring is de steen een beetje warm geworden van alle verhalen. "We zijn goed opgewarmd voor de les," concludeert juf Ietsje. De les van vandaag gaat over het verhaal van Kerst en de docente vertelt over Maria en Jozef die op reis gingen naar Bethlehem voor de volkstelling. Bij een plaatje van het kribbetje van Jezus, herkent een jongetje het bijbelverhaal ineens. "Ja, dat verhaal ken ik van mijn legoboek. Ik ging met opa en oma mee naar de kerk en daarna kreeg ik die," vertelt hij trots.

In de PC GVO-les aan groep 7/8 heeft de docente het met de leerlingen ook over Kerst en de kerstgedachte om open te staan voor andere mensen en het goede te willen zien in hen. Het gesprek gaat over de armoedige omstandigheden waarin Jezus geboren werd. Een kribbe in plaats van een wiegje en een kinderkamer, zoals het tegenwoordig gaat als er een baby komt. "Maar ook nu nog zijn er mensen die hulp nodig hebben. Kinderen die geboren worden en geen wieg hebben," vertelt Ietsje, terwijl ze een foto laat zien van een baby'tje dat dik ingepakt buiten slaapt in een kartonnen doos. "Dit is een Syrisch jongetje dat met zijn ouders is gevlucht en ook geen huis heeft." De reacties in de klas wisselen. De één vindt het heel zielig en de ander vindt dat vluchtelingen in Nederland ook wel een beetje

"Dat kerstverhaal ken ik van mijn legoboek!"

verwend kunnen doen. "Dat ze in hongerstaking gaan, omdat ze het eten niet lekker vinden. Ja, ga dan maar weer weg," oordeelt een dameetje stellig. Juf Ietsje geeft de ruimte aan de meningen over het onderwerp, terwijl ze de discussie begeleidt. Over de verschillen in culturen bijvoorbeeld en hoe lastig het kan zijn om dan in een ander land te komen. De kinderen gruwelen bij het idee dat ze zelf zouden moeten vluchten en bijvoorbeeld in Frankrijk terecht komen waar ze orgaanvlees zouden krijgen, dat daar een normale maaltijd is. "Nee, dat zou ik nooit eten," roept een meisje uit. Een ander klasgenootje houdt het bij de stelling: "Als je echt honger hebt, eet je dat heus wel. En wij geven de vluchtelingen toch ons gewone eten en geen gekke dingen." Er wordt nog even gesproken over het begrip 'gewoon eten', waarna de leerlingen aan de slag gaan met een gedichtje over de toekomst. Wat wensen ze voor de toekomst voor zichzelf en/of voor een ander? "En probeer het positief te houden met de kerstgedachte van liefde in het achterhoofd," motiveert juf Ietsje.

EIGEN INVALSHOEK

De twee vormingsleerkrachten overleggen goed over hun lessen met de groepsleerkrachten in Boelenslaan en met elkaar. "Wanneer iedereen goed weet welke thema's er besproken worden, kunnen we op elkaar aansluiten. Ieder vanuit onze eigen invalshoek," redeneert Ietsje. Zij geeft vier jaar PC GVO-lessen op negen verschillende scholen, vanuit haar theologie-achtergrond. Collega Tineke geeft nu vijftien jaar HVO-lessen waarbij ze kinderen stimuleert naar zichzelf te kijken en een eigen mening te vormen met respect naar de ander. Beide docenten werken graag samen en presenteren zich gezamenlijk aan de ouders en de identiteitscommissie van de school om te laten zien wat de lessen kunnen brengen voor de leerlingen. "Het goede willen zien in mensen en in de wereld, dat is een waardevolle basis die ik de kinderen graag meegeef," stelt Ietsje met een glimlach. ●

Foto links: Nadenken over wat je écht nodig hebt, naar aanleiding van het kinderpaspoort.

Foto boven: Tijdens de PC GVO-les geven de kinderen een steen door, terwijl ze hun weekendverhalen vertellen. Eenmaal 'opgewarmd' kan de les beginnen.

Foto onder: Juf Ietsje vertelt een bijbelverhaal aan de jonge leerlingen.

ARNEMUIDEN

Vormingsdocenten zijn onderdeel van het team

Op 't Vierschip in Arnhem zijn PC GVO en HVO helemaal geïntegreerd in het rooster en het schoolbeleid. De directie ziet het vormingsonderwijs niet alleen als een verrijking voor de leerlingen die de lessen volgen. Ook andere leerlingen profiteren ervan, want hun leerkracht heeft extra tijd voor hen.

Alleen al door het elkaar respectvol aanraken, is het letterspel een goede oefening in de HVO-les.

“Hier praten we veel en daardoor leren we elkaar beter kennen.”

Iedere donderdagmorgen ontmoeten Jolein Majiers en Dineke Krutwagen elkaar in de lichte kantine van 't Vierschip. Het Vierschip is de enige openbare school in het Zeeuwse Arnhem, waar verder een reformatische en een protestants-christelijke school zijn. De 145 leerlingen van 't Vierschip zijn verdeeld over vijf combigroepen, die allemaal PC-GVO of HVO krijgen.

In week 46 werken Jolein en Dineke allebei over vluchtelingen. Een actueel onderwerp, dat de leerkrachten vanuit hun levensbeschouwing verbinden met de Rechten van het Kind. Jolein, docente PC GVO, koppelt het thema van de vluchtelingen aan het David-project waar ze mee bezig is. Dineke werkt in een serie HVO-lessen aan begrip voor vluchtelingen door de kinderen zich te laten inleven in hun situatie. Zo legt ze de levensomstandigheden van vluchtelingen langs de “humanistische meetlat”.

VEILIG

Op verzoek van een leerling begint juf Dineke de les in de kantine met het 'letterspel'. Drie meisjes en zes jongens staan op lengte op een rijtje. De eerste ziet de eerste letter van het woord en 'schrijft' die op de rug van zijn klasgenoot. Die schrijft de letter weer op de volgende rug en de laatste schrijft de gevoelde letter op een flip-over. De eerste letter lijkt een R en dus roept een doorgewinterde HVO-leerling: “Ik weet het woord al,

respect!” Uiteindelijk blijkt er ‘veilig’ te staan. Wat is ‘veilig’ in Nederland? Vorige week hebben ze gepraat over een kindertekening in de krant, gemaakt door een bootvluchteling. Ze hebben die verdrietige afbeelding vergeleken met de vrolijke tekeningen die de kinderen van hun eigen zomervakantie hebben gemaakt. Ze hebben allerlei vragen bedacht over vluchtelingen. Uit welk land komen de vluchtelingen? Is er iemand doodgegaan? Juf Dineke geeft les volgens het HOKE principe: Herkennen, Onderzoeken, Kiezen en Evalueren. De les van vandaag zit in de HO fase: de kinderen zien een kort filmpje van Vluchtelingenwerk Nederland over een Iraans jongetje dat uitlegt hoe een asielprocedure verloopt. Door het filmpje krijgen de kinderen antwoord op een paar door hen gestelde vragen, maar er blijven vragen komen. Wat is een financiële vluchteling? Zijn alle vluchtelingen arm? Een jongen denkt: “Als je geld hebt, hoef je niet te vluchten.” Maar ja, hoe betaal je dan het kaartje voor de boot? Krijgen vluchtelingen geld van Nederland? Of alleen als ze weer weggaan? De juf neemt alle tijd om dóór te vragen. Een andere jongen heeft op het Jeugdjournaal gezien dat er voetbaldagen worden georganiseerd voor vluchtelingenkinderen. Dat lijkt hem wel wat: “dan kunnen ze een keer lol maken.” Ze moeten zo lang wachten op al die onderzoeken...

BEST FRIENDS FOREVER?

Jolein begint haar les aan groep 5 in het BSO-lokaal door te wijzen op het boekje over kinderrechten dat altijd op school hangt. Welke rechten hebben kinderen die vluchten? Kun je respect hebben voor vluchtelingen? Wanneer ben je een vluchteling? Als je weggaat uit een land omdat er oorlog is of armoede, denken de kinderen. Bradley zegt: “Als je werk zoekt in een ander land.” In de Zeehallen in Goes zijn tijdelijk vluchtelingen opgevangen en de kinderen hebben verhalen gehoord van vrijwilligers die er werken. Iemand vertelde dat zo'n opvangcentrum een “heel verdrietige plek” is. Het verhaal van het Somalische meisje uit het filmpje van Vluchtelingenwerk volgen ze ademloos.

Het tweede deel van de les gaat Jolein verder met haar project over David. Jolein: "De verhalen over David behoren tot de mooiste uit de Bijbel. Niet omdat David zo'n lieverdje was, hij had een ruig leven en deed dingen die niet door de beugel konden. Daar wordt het leven van David eigenlijk alleen maar rijker en boeiender van. Geen engeltje, maar wel een man naar Gods hart. Oftewel: iemand die altijd het goede probeert te doen." Ze laat een rood papieren hart zien. Net als bij een 'best friends forever kettinkje' is het hart in twee delen gebroken. Ze horen bij David en diens beste vriend Jonathan. Ze vertelt aan de hand van briefjes die de vrienden elkaar schrijven een bijbelverhaal: hoe de woedende koning Saul, Jonathans vader, zich tegen David keert. David vlucht het land uit als Jonathan hem met een list laat weten dat hij niet veilig is. Jolein wisselt het voorlezen van de briefwisseling tussen Jonathan en David af met vragen aan de klas. Wie is jouw vriend? Heb je ook verre vrienden? Wat doe je als een vriend het moeilijk heeft? Dan proberen de kinderen hun vriend te troosten, met een belletje of een appje. De vluchtelingen die nu in Nederland komen, kunnen ze niet appen. Maar ze kunnen hen wel troosten met een mooie welkomstaart. Daar gaan ze mee aan de slag. Juf Jolein zal de kaarten versturen via Vluchtelingenwerk Nederland. Het knutselen valt in goede aarde. Vooral de meisjes vinden het knutselen één van de leukste onderdelen van de GVO-les. De jongens zingen nog eens spontaan de rap die ze een paar weken geleden bedachten over pesten.

OOK VOOR KLEUTERS

Dineke is opgeleid in sociaal agogisch werk en volgde destijds de tweejarige opleiding tot HVO-docente in Middelburg. Eén van de mooie dingen van het HVO-werk vindt zij dat er in de lessen ingespeeld wordt op wat er in het leven van de kinderen en de wereld om ons heen gebeurt: "Als HVO-docent moet je kunnen improviseren en flexibel zijn; elke school of groep is anders, met andere faciliteiten. Op een ochtend werk je soms van groep 7/8 tot en met groep 1/2." Jolein heeft de Pabo gedaan en

werkt nu al weer enige jaren 2,5 dag in de week als 'godsdienstjuf'. Ze werken beiden donderdags op 't Vierschip en daarnaast op drie andere scholen in Zeeland. Allebei zijn ze blij met de organisatie van het vormingsonderwijs in Arnemuiden: "We voelen ons opgenomen in het team. We worden goed geïnformeerd. Op de pagina 'vorming' van de schoolwebsite schrijven we over onze lesplannen en in de schoolkrant laten we zien waar we mee bezig zijn." Jolein laat de kinderen meestal zelf iets schrijven zodat de ouders in hun woorden lezen hoe de kinderen de lessen ervaren.

Jolien vindt het heel bijzonder dat ze ook kleutergroepen les mag geven op 't Vierschip: "Meestal krijgt alleen de bovenbouw PC GVO. Hier heb ik ook een groep 1 / 2. Ik pleit ervoor in ieder geval vanaf groep 3 GVO aan te bieden. Andere scholen vinden dat soms te belastend in het programma. Dan ga ik een opening zoeken voor een gesprek en bespreken we samen de mogelijkheden. GVO kan namelijk ook verlichting geven in het drukke rooster van de leerkrachten."

Directeur Hans Keijmel beaamt dat: "Voorwaarde voor succesvol HVO/GVO op een school is dat de lessen goed gestructureerd en betrouwbaar zijn. Het is fijn dat er pedagogisch en didactisch zeer bekwame docenten zijn. Andere scholen van de Archipelgroep tonen nu interesse in de manier waarop wij GVO en HVO roosterteknisch oplossen. We stimuleren de ouders sterk om voor één van beide lesvormen te kiezen. Dan hebben de groepsleerkrachten in dat uur de handen vrij om extra aandacht te geven aan zorgleerlingen. Onze aanpak werkt, vrijwel alle kinderen volgen de lessen. Zo niet, dan werken ze zelfstandig, soms in de groep bij een andere leerkracht. Dan vragen de kinderen vaak zelf alsnog of ze naar GVO of HVO mogen, want dat is dan tóch leuker! Voor ons rooster is het dus ook belangrijk dat deze vakkrachten er zijn op hun vaste dag. Er staat of valt veel met hun aanwezigheid. Het zou daarom prettig zijn als er ook bij GVO en HVO snelle vervanging bij ziekte is, dat is nu nog onvoldoende geregeld."

Ook inhoudelijk hebben de docentes veel contact met Hans Keijmel. Hans: "HVO-docente Dineke bracht vorig jaar het idee in om een moskee te bezoeken. Het hele team vond dat kennismaken met 'heilige plaatsen' - net als kennismaken met andere culturen - prima thuishoort in openbaar onderwijs. Het is inmiddels beleid van de hele school en actiepunt in het jaar- en schoolplan. We gaan het dit jaar uitbreiden met bezoek aan een kerk (groep 3/4) en een synagoge (groep 5/6). Alle kinderen gaan mee om kennis maken met verschillende religies en cultuur.

Op 20 november is de jaarlijkse "Archipeldag" en ook de "dag van de rechten van het kind". Dan vragen we alle leerkrachten (dus óók juf Dineke en juf Jolein) om aandacht te geven aan het centrale thema. Zo integreren we een gezamenlijk thema in alle vormingslessen."

Foto boven: De kinderen hebben veel vragen over het leven van een vluchteling.

Foto midden: Jolein Majers toont groep 5 het boekje over kinderrechten dat altijd op school hangt.

Foto onder: Nerena uit groep 5 maakt in de PC GVO-les een mooie kaart voor de vluchtelingen.

Foto links: Dineke Krutwagen: "Ik vind het belangrijk dat kinderen openstaan voor andere meningen, culturen en godsdiensten en dat ze ontdekken dat er, naast religie, ook een levensbeschouwing is, het Humanisme, die richting kan geven aan je leven. Met mooie waarden, maar zonder god of hogere macht en uitgaande van de menselijke (on)mogelijkheden."

ZWARTSLUIS

Goede resultaten bij pilot 'Hallo Wereld': GVO én HVO voor de hele klas

OBS Aremberg pakt de lessen in vormingsonderwijs op een nieuwe manier aan. De directie ziet de waarde ervan maar al te goed in. In een pilot krijgen dan ook alle leerlingen van groep 3 tot en met groep 8 HVO én GVO. Leerlingen krijgen op dit moment een half jaar lang HVO en het volgende halve lesjaar PC GVO. Binnenkort komt er per thema ook één IGO-les. Met het eerste jaar bijna achter de rug zijn leerlingen, ouders, docenten en directie enthousiast. In de pilot zijn de lessen thematisch opgezet. Tijd om aan te schuiven bij de lessen van juf Hennie en juf Liesbeth, waarbij 'samen' het thema is.

“De les ging goed, omdat we samenwerken.”

Het klaslokaal van groep 4 waar juf Hennie Vis haar HVO-les gaat geven, is goed vol. Er is één tafeltje leeg vanwege een zieke leerling, bevestigt de groepsleerkracht Marleen de Lange die tijdens de les ook in het lokaal blijft. “Het is van essentieel belang dat de groepsleerkrachten aanwezig zijn tijdens de lessen. Zij hebben een ondersteunende functie voor ons als vakdocent. Daarnaast zorgt hun aanwezigheid voor een goede doorgaande lijn met de andere vakken waar aandacht wordt besteed aan burgerschap, geestelijke stromingen en sociale vaardigheden. Juist daardoor krijgt het vormende karakter meerwaarde, je vult elkaar aan,” is de ervaring van juf Hennie. Ze geeft al sinds 1996 les in Zwartsluis en nu dus voor de eerste keer aan de volledige groepen. “Het is erg leuk dat de groepen in de pilot compleet zijn en iedere leerling alle lessen volgt. Het is wel gek dat je een half jaar intensief met de vorming van kinderen bezig bent en ze dan weer een half jaar niet ziet. Het schooljaar erop kom je opnieuw bij hen in de klas,” ervaart de HVO-docente.

HET VERSCHIL TUSSEN LIEF EN AARDIG

De HVO-les begint met een plaatje van een jongen met een vogeltje. “Kijkt het vogeltje vriendelijk?”, vraagt juf Hennie aan de klas. Poeh... dat is een ingewikkelde vraag voor sommige kleine denkers. Kan een vogel wel vriendelijk kijken? Kun je vriendjes worden en samen spelen met een vogel, is de volgende vraag. “Nee, want je kunt niet vliegen,” vindt een jongetje. “Jawel, want dan kan je rennen en vliegt de vogel wel mee,” bedenkt zijn klasgenoot. Samen met de docent bedenken de leerlingen het verschil tussen lief en aardig in het contact met anderen. “Als je mama helpt met

afwassen, is dat dan lief of vriendelijk?” Ja, dat is toch wel lief, vinden de meesten. Om het verschil helderder te maken, vraagt juf Hennie wat er gebeurt wanneer je niet lief bent. Diverse straffen worden met enige trots geroepen: eerder naar bed, naar je kamer of een strafpunt op de kaart. Om even van al het denkwerk bij te komen, krijgen de kinderen een veertje van de HVO-docente om te ‘voelen’. Met twee voeten op de vloer ademen ze een paar keer diep in door de neus en blazen door de mond uit naar het veertje. Daarna ervaren ze dat het veertje anders voelt tegen je arm dan tegen je wang. “Gek he?!” constateert een jongen met een verbaasde grijns. Daarna tekenen de leerlingen een kaartje voor iemand die ze lief vinden. De opdracht is ook op te schrijven waarom ze die persoon leuk en lief vinden. Een meisje maakt de kaart voor haar vriendinnetje en vindt het niet heel moeilijk om te bedenken waarom ze haar zo lief vindt: “Omdat ze grappig en schattig en gewoon heel lief is!”

‘NIET APART, MAAR SAMEN’

Directeur Rita Montizaam is heel tevreden met de pilot tot nu toe: “Het is zo goed dat de leerlingen

Foto rechts: Juf Hennie geeft de kinderen de ruimte om zelf na te denken.

nu van verschillende zijden de informatie krijgen. Het starten van de pilot is in goed overleg gegaan met de MR, waarna alle ouders tijdens een ouderavond zijn geïnformeerd en er een klankbordgroep (samengesteld uit de ouders) is gevormd. Deze klankbordgroep denkt en kijkt gedurende de gehele pilot mee met de lessen om de pilot optimaal uit te voeren. We hebben de tijd genomen om een lesplan zo in te zetten dat het niet aan kwaliteit inboet." De pilot heet op Aremborg 'Hallo Wereld' en de kernslogan 'Niet apart, maar samen' geeft de insteek goed weer. "De leerkracht en GVO- en HVO-docenten werken intensief samen in de lessen godsdienst en humanistisch vormingsonderwijs, burgerschap, sociaal emotionele vorming en geestelijke stromingen. De leerkrachten diepen de thema's verder uit binnen hun eigen lessen. Door deze samenwerking maken onze leerlingen nog beter kennis met de wereld om zich heen," stelt de betrokken directeur.

WAAROM GAAT HET SAMENWERKEN ZO GOED?

In de les van Liesbeth Winters zijn engelen vandaag het onderwerp. De leerlingen van groep 3b worden een moment tot rust gebracht met muziek. "Leg maar even je hoofd op tafel en luister maar naar de muziek", instrueert juf Liesbeth. Vorige week spraken ze over de engel Gabriël die Zacharias opzocht met een boodschap. "Weet je bij wie engel Gabriël nog meer op bezoek ging?", vraagt de PC GVO-docente aan de leerlingen. "Bij Maria!", roept een jongetje enthousiast. Met plezier doen de kinderen een puzzelspel met schilderijen van engelen. Allemaal zoeken ze naar de klasgenoot die de andere helft van hun afbeelding heeft. Ze krijgen vervolgens de opdracht om samen goed te kijken naar de engel op het plaatje. "Hoe zie je dat het een engel is?" Al snel benoemen de jonge kinderen kenmerken als vleugels en licht.

Twee aan twee maken ze op zwart papier met wit potlood een engel met de kenmerken die ze zelf hebben opgesomd. Sommige bladen blijven lang zwart, omdat er eerst overlegd wordt wat er nu precies op moet komen. Aan het eind van de les evalueert juf Liesbeth wat er allemaal goed ging deze les. En, vooral, waarom ging het goed? "Omdat we samenwerken," stelt een meisje met een serieuze blik. De docente stimuleert om nog iets verder te denken: "En waarom ging het samenwerken goed? Wat moet je doen als je goed wilt samenwerken?" Vertwijfeld kijkt het meisje even rond. Juf Liesbeth vraagt of ze goed geluisterd heeft naar wat haar tekenpartner vertelde. "Ja", besluit het kleine dametje. "Kijk, dat is bijvoorbeeld iets waarom samenwerken goed gaat: dat je goed naar elkaar luistert." Tevreden kijken de twee jonge tekenpartners elkaar even aan.

OPEN HOUDING

Na de lessen drinken de twee docenten en de directeur samen een kop thee in de lerarenkamer.

"Als je mama helpt met afwassen, is dat dan lief of vriendelijk?"

Ze zijn tevreden over de lessen van vandaag en over het verloop van de pilot. "Deze pilot had misschien niet gekund, wanneer Liesbeth en Hennie niet zo fijn zouden kunnen samenwerken," stelt directeur Rita. De twee docenten werken in deze regio al vijf jaar samen en zijn op elkaar ingespeeld. "We stemmen onze lessen op elkaar af en overleggen over de beste aanpak met respect voor elkaars (geloofs)overtuiging," stelt Liesbeth. Hennie vult aan: "Wanneer je met een open houding naast elkaar staat, versterk je elkaar in wat je de leerlingen mee wilt geven." Het is eigenlijk precies zoals de drie dames, allen vanuit hun eigen rol, aan de kinderen op Aremborg mee willen geven: niet apart, maar samen - dan bereik je veel meer!

Foto boven: Samen bedenken en tekenen hoe een engel er uitziet.

Foto midden: Voelt een veertje anders tegen je arm dan tegen je wang?

Foto onder: Geconcentreerd luisteren naar het verhaal van juf Liesbeth.

BARNEVELD

HVO, IGO of PC GVO: de keuze is geheel aan ouders

Hoeveel behoefte is er aan vormingsonderwijs op een openbare school in een gemeente die, naar landelijke maatstaven, veel inwoners heeft met een christelijke geloofsovertuiging? De leerlingen op OBS De Lijster in Barneveld komen uit alle windstreken van de wereld en het openbare karakter van de school wordt zeer gewaardeerd door ouders en leerlingen. De lessen HVO, IGO en PC GVO vullen dit openbare karakter aan.

“Soms vertelt de juf dingen die ik al weet en soms weet ik ze nog niet.”

Bij voldoende aanmeldingen voor de vormingslessen is daar ruimte voor in het normale lesprogramma van OBS De Lijster. De HVO-, IGO- en PC GVO-docent zijn aanwezig bij de informatiemarkt voor ouders en beantwoorden vragen die er wellicht leven. “De keuze of en welke vormingsles de leerling gaat volgen, is geheel aan de ouders. Wanneer ouders specifiek geen vormingslessen willen voor hun kind, is dat ook mogelijk. Maar de vormingslessen zijn een waardevolle aanvulling op het openbare karakter van de school,” ziet Betty Nederlof, directeur van OBS De Lijster.

VOLDOENDE AANVRAGEN VOOR DRIE DENOMINATIES

IGO wordt op De Lijster voor het derde jaar achtereen gegeven en voor HVO is al jaren belangstelling. “De lessen worden ingepland naar behoefte van de ouders. Dit jaar waren er voor het eerst weer voldoende leerlingen voor PC GVO-lessen. Het is fijn dat we nu drie denominaties kunnen bieden.” Voor Nederlof is het belangrijk dat de docenten van het vormingsonderwijs niet alleen kennis hebben van de inhoudelijke lesstof, maar ook van onderwijzen. “Wanneer de docenten niet goed kunnen lesgeven, ontstaan er gauw ordeproblemen. De professionaliteit van deze docenten is dus essentieel,” benadrukt de directeur tevreden. Er wordt op De Lijster verbinding gelegd tussen de vormingslessen: “De groepsleerkrachten besteden binnen de reguliere lessen eveneens regelmatig aandacht aan de meningen, opvattingen en visies van elkaar met onze methode voor sociale vaardigheden. Soms vanuit culturele achtergronden, soms vanuit persoonlijk karakter. Veel van de onderwerpen die in de vormingslessen besproken worden, komen daarin terug.”

ZICHTBARE GROEI

We schuiven aan bij de drie docenten die in Barneveld de lessen geven. Het enthousiasme van de leerlingen die voor hun vormingsles uit hun eigen

klas wordt gehaald, is groot. De IGO-les aan groep 3/4 wordt gegeven door Ingrid Noordanus. Vorige keer hebben ze het gehad over naastenliefde. Deze les gaan ze daar, al knutselend, mee verder. De kinderen maken bloemen op papier, met een roos in het midden van de bos. “Die verwijst naar onze profeet,” legt een jongedame me trots uit. Naastenliefde houdt in dat je elkaar helpt, vertelt juf Ingrid terwijl ze helpt. “Ik geef deze aan mama, want die is lief,” besluit een jongetje. Desgevraagd moet hij even nadenken over wat hij nu van deze les vindt: “Soms vertelt de juf dingen die ik al weet en soms weet ik ze nog niet.” Juf Ingrid geeft op drie verschillende basisscholen les in het islamitisch vormingsonderwijs. “Het lesgeven is zo leuk. Je ziet leerlingen letterlijk en figuurlijk groeien, terwijl je ze de waarde van religie meegeeft,” stelt ze tevreden.

BEN JE WEL EENS EIGENWIJS?

In de HVO-les aan groep 5/6 van Karin Hillebrand zitten deze ochtend - door ziekte - slechts vijf leerlingen. Eén van de kinderen mag de les ‘aanpiepen’ met de HVO-aap - een handpopknuffel. Uit het groepschrift wordt even het verslag van de vorige les (dat iedere week door een andere leerling wordt geschreven) voorgelezen. Met een toneelspel gaan de leerlingen verder met emoties die beginnen met de letter B, maar eerst is er tijd voor een praatprikkel. Een jongen trekt de vraag uit de stapel: “Ben je wel eens eigenwijs?” De leerlingen uit het groepje knikken allemaal, eigenwijs zijn ze wel eens. De één zegt met trots ‘dat betekent dat je het zelf wel weet’, de ander zegt met een ietwat beschaamde blik: “Ik was gister nog eigenwijs toen ik eigenlijk moest stoppen met de

Foto boven: Een bijzondere oefening in de HVO-les van juf Karin.

Playstation." "Is eigenwijs zijn dan hetzelfde als niet luisteren?", vraagt juf Karin. Samen komt de groep tot de conclusie dat eigenwijs ook wel goed kan zijn. In het toneelspel gaan sommigen dan ook direct eigenwijs aan de slag met het scenario waar een jongetje te laat thuiskomt, omdat hij onderweg naar huis gepest wordt. Zijn moeder is boos (speelt juf Karin vol overgave) en het jongetje ook, omdat zijn moeder hem niet helpt. "Maar hij vertelde ook niet waarom hij te laat was," merkt één van de meisjes scherp op. De leerlingen maken zelf een versie van het script waarin zij vinden dat de moeder (met meer begrip) beter reageert, evenals het jongetje (eerlijk vertellen wat er is gebeurd). "Ze leren tijdens zo'n les zelf denken en zien dat er niet slechts één oplossing is voor een situatie. Verder denken in mogelijkheden en de situatie vanuit een ander perspectief bekijken, dat vinden kinderen veel leuker dan je wellicht denkt," weet Karin uit ervaring.

OP WELKE MANIEREN KUN JE HELPEN?

In de lerarenkamer komen de leerlingen van Linda Evers bijeen voor de les PC GVO. Ze start vandaag met twee dames uit groep 7/8 en later zullen de jongere leerlingen aanschuiven. De twee meiden zijn bezig met het thema 'leven na de dood' en werken vandaag aan een mindmap waarin ze voor zichzelf en samen met de juf woorden zoeken die bij het thema passen. "Een andere tijd, hemel, oneindig, geesten, mooi, kleuren, daarna is er geen dood meer, samen, een beetje bang," sommen ze samen de associaties op. Met juf Linda bespreken ze de woorden en leggen ze de link naar het belang van troost wanneer er iemand dood gaat. Troost bieden bij verdriet kan niet alleen met het geloof, maar kun je ook als mensen voor elkaar. De dames krijgen een witte zakdoek waar ze een troostzakdoek van gaan maken. Met lieve woorden die troost en kracht kunnen geven en versieringen als hartjes. Intussen vertelt juf Linda het bijbelver-

haal van de rijke man en de arme Lazarus die stierf omdat hij niet geholpen werd, maar daarna in een speciaal deel van het hemelrijk terecht kwam. "Iets doen voor mensen die hulp nodig hebben, hoe belangrijk is dat, denk je? Zou iedereen die je tegenkomt een Lazarus kunnen zijn?", vraagt juf Linda. De meiden, die tijdens het verhaal aandachtig luisterden, denken eigenlijk van wel. "In ieder geval moet je iedereen helpen, waar je kan." Juf Linda vraagt hun na te denken op welke manieren dat kan, iemand helpen. "Je kunt iemand even afleiden van het verdriet of langsgaan om te laten zien dat je aan iemand denkt," bedenken de leerlingen. Wanneer de troostzakdoeken straks af zijn, mogen zij deze aan iemand geven die troost nodig heeft. "Of je houdt hem (nog even) bij je. De zakdoek kan ook jezelf troost bieden als je verdrietig bent wanneer er iemand is overleden," sluit juf Linda af. ●

Foto boven: Juf Linda legt de opdracht tijdens haar PC GVO-les uit.

Foto midden: Juf Ingrid vertelt in haar IGO-les een verhaal aan de hand van een tekening.

Foto links: De HVO-les wordt 'aangepiept' bij juf Karin.

ACHTERGROND

Elf vragen en antwoorden

Foto boven: IGO op OBS De Bloemhof in Rotterdam.

Foto rechts: PC GVO op OBS De Driehoek in Barendrecht.

1 WAT IS GVO EN HVO?

De afkorting GVO staat voor godsdienstig vormingsonderwijs. De afkorting HVO staat voor humanistisch vormingsonderwijs. GVO en HVO zijn bedoeld voor kinderen op openbare scholen in Nederland. In een pluriforme samenleving waarvan de openbare basisschool een afspiegeling is, is het van belang dat kinderen behalve kennismaking met de pluriformiteit van de samenleving ook in godsdienstig of levensbeschouwelijk opzicht een eigen richting en visie bepalen. Aansluiting tussen de leefwerelden van een kind (i.c. thuis en school) bevordert het internaliseren van waarden.

De lessen helpen kinderen om hun eigen kijk op het leven en identiteit te ontwikkelen. Om oog te hebben voor wat een levensovertuiging voor mensen kan betekenen. En om respect te hebben

voor mensen die anders in het leven staan dan zij zelf. De lessen GVO en HVO dragen eraan bij om kinderen al op jonge leeftijd te leren respect te hebben voor andere geloven, levensovertuigingen en culturen.

2 HEBBEN KINDEREN RECHT OP LESSEN GVO EN/OF HVO?

Ja. Het recht op godsdienstonderwijs of humanistisch vormingsonderwijs op de openbare lagere school bestaat al sinds 1857 en is wettelijk vastgelegd in artikel 50 en 51 van de Wet op het primair onderwijs. GVO en HVO worden alleen op verzoek van de ouders aan hun kinderen gegeven. Als ouders om GVO en/of HVO vragen, dan is de school verplicht om deze les te faciliteren.

3 IS ER GVO EN/OF HVO OP ALLE OPENBARE SCHOLEN?

Nee. In het schooljaar 2015/2016 worden op 1100 openbare basisscholen lessen GVO en/of HVO verzorgd. Dat is 49% van de openbare basisscholen in Nederland.

4 IS DE SCHOOL VERANTWOORDELIJK VOOR DE INHOUD VAN GVO EN HVO?

Nee, de openbare school is niet inhoudelijk verantwoordelijk. De openbare school stelt alleen faciliteiten ter beschikking, zoals een geschikte

Foto rechts: HVO op OBS De Driehoek in Barendrecht.

lesruimte en een plaats in het lesrooster. Waar gewenst vindt er lokaal afstemming plaats tussen GVO en/of HVO en de openbare school over de inhoud van de lessen.

5 ZIJN DE DOCENTEN LESBEVOEGD?

Alle docenten zijn lesbevoegd of bekwaam verklaard in het kader van de Wet Beroepen in het Onderwijs (BIO). Ze volgen jaarlijks verplichte na-en bijscholingen. Het streven is dat alle docenten GVO en HVO met ingang van 2017 geregistreerd staan in het lerarenregister.

6 WIE BETAALT DE DOCENTEN?

De kosten voor de docenten GVO en/of HVO komen niet voor rekening van de school of de ouders, maar worden volgens de CAO voor GVO en HVO betaald door vijf organisaties: Stichting Protestants Centrum voor GVO (PC GVO); Stichting Rooms-Katholiek Centrum voor GVO (RK GVO); Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR); Stichting Hindoeraad Nederland (HRN) en Stichting HVO Primair (humanistisch vormingsonderwijs). Zij hebben samen het Dienstencentrum GVO en HVO opgericht, dat de gemeenschappelijke taken van deze vijf werkgevers verzorgt. De organisaties krijgen een financiële ondersteuning van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

7 WIE BEPAALT DE INHOUD VAN DE LESSEN?

De docenten GVO en HVO bepalen, binnen de kaders van hun werkgevers, zelf de inhoud van hun lessen. Zij houden daarbij rekening met de verschillende leeftijdsgroepen en het kennisniveau en proberen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de belevingswereld van de leerlingen en de groep. Zij kunnen daarbij gebruik maken van verschillende lesmethoden. Waar gewenst kunnen de docenten de inhoud van hun lessen afstemmen met de openbare basisschool.

8 ZITTEN OUDERS 'VAST' AAN EEN EENMAAL GEMAAKTE KEUZE?

Nee. De ouders mogen ieder jaar opnieuw kiezen om hun kind wel of niet GVO of HVO te laten volgen. Ze mogen ook ieder jaar opnieuw kiezen voor een stroming binnen GVO of voor HVO. De ouders hoeven niet zelf de identiteit te hebben van het gekozen vormingsonderwijs. Zo mogen moslims bijvoorbeeld hun kinderen ook humanistisch vormingsonderwijs laten volgen of protestants godsdienstig vormingsonderwijs.

Foto links: Het thema van de sectordag in november 2015 was: "morele vorming als meerwaarde van GVO en HVO". - Bart Broeze

Foto rechts: OBS De Venen

9 MISSEN DE KINDEREN BELANGRIJKE LESSEN ALS ZIJ GVO OF HVO KRIJGEN?

Nee. Meestal krijgen ze één lesuur (van 45 minuten) GVO of HVO per week. De kinderen die geen GVO of HVO krijgen, blijven in de klas met hun eigen leerkracht. De scholen proberen GVO en/of HVO zo in te roosteren dat de lessen niet samen vallen met belangrijke (Cito-getoetste) vakken. De kinderen krijgen geen cijfer voor GVO / HVO op hun schoolrapport.

10 IS GVO EN/OF HVO HETZELFDE ALS 'GEESTELIJKE STROMINGEN'?

Nee. In de Wet op het primair onderwijs staat dat het openbaar onderwijs aandacht moet schenken aan de godsdienstige, levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden zoals die leven in de Nederlandse samenleving, en aan onderkenning van de betekenis van de verscheidenheid van die waarden. Deze opdracht omvat ook het kennisgebied 'geestelijke stromingen'. De reguliere leerkracht verzorgt deze lessen. Ook scholen voor bijzonder onderwijs moeten lessen 'geestelijke

stromingen' verzorgen. Uiteraard spreken de openbare scholen geen voorkeur uit voor een van de besproken levensbeschouwingen. GVO/HVO vormt geen tegenstelling met de lessen 'geestelijke stromingen', maar is een aanvulling hierop. Bij GVO en HVO is wél één bepaalde religie of levensovertuiging het uitgangspunt.

11 ONTMOET EEN DOCENT ISLAMITISCH GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS WEL EENS EEN DOCENT ROOMS-KATHOLIEK GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS?

Ja. Op de jaarlijkse sectordag ontmoeten alle docenten GVO en HVO elkaar en verdiepen ze zich in een gezamenlijk gekozen thema. En als in één school verschillende GVO-lessen of GVO en HVO lessen worden gegeven, dan kunnen docenten waar gewenst de inhoud van hun lessen onderling bespreken en eventueel afstemmen. Ook zijn recent door de werkgevers GVO en HVO enkele gezamenlijke pilots gestart waarin nieuwe vormen van GVO en HVO onderzocht worden. ●

Foto rechts: Sectordag 2015 - Bart Broeze

Foto rechter pagina: IGO op OBS De Driehoek in Barendrecht.

*“Keer op keer sta ik
weer te kijken hoeveel
kinderen op die leeftijd
al weten en overdenken.
Kinderwijsheden, soms
heel puur.”*

ACHTERGROND

Vijf visies

Foto linksboven:
Protestants godsdienstig
vormingsonderwijs:
PC-GVO-les op De
Driehoek in Barendrecht

Foto rechtsboven:
Islamitisch godsdienstig
vormingsonderwijs:
IGO op De Driehoek in
Barendrecht

Foto rechts: Humanistisch
vormingsonderwijs:
HVO op De Driehoek in
Barendrecht

HUMANISTISCH VORMINGSONDERWIJS HVO

In de lessen Humanistisch Vormingsonderwijs en Levensbeschouwing onderzoeken kinderen levensvragen op een interactieve, speelse en creatieve manier. De leerlingen:

- onderzoeken hun eigen ervaringen en ideeën;
- leren zelf keuzes te maken en te verantwoorden;
- worden aangemoedigd te communiceren over wat ze denken, voelen, willen en doen;
- en leren open te blijven staan voor de mening van anderen.

Zij leren om kritisch en creatief om te gaan met vragen rondom normen, waarden en levensovertuiging. De lessen gaan over thema's zoals anders zijn, buitengesloten worden, pesten, jaloezie, arm en rijk, feest en verdriet. Deze thema's komen aan de orde op het moment dat er bij de leerlingen vragen zijn. Het herkennen en bespreken van kleine of grote dilemma's is een belangrijk aandachtspunt. Het onderzoeken van morele vraagstukken maakt kinderen bewust van wat zij meer of minder waardevol vinden in het leven. Het geeft hen gelegenheid om een eigen waardenbesef en een eigen kijk op het

leven te ontwikkelen. In de lessen is ook plaats voor het onderzoeken van overeenkomsten en verschillen tussen humanisme en andere levensbeschouwingen en religies.

PROTESTANTS GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS PC GVO

Het protestants godsdienstig vormingsonderwijs wil kinderen laten ervaren wat het geloof in God voor mensen van toen en nu kan betekenen. In de lessen maken leerlingen kennis met de bijbelse en christelijke verhalen, feestdagen, symbolen en gebruiken van het protestants christelijk geloof. Ze krijgen inzicht in de waarde en betekenis ervan in de Nederlandse samenleving, geschiedenis en cultuur. De kinderen raken vertrouwd met de bijbelse en christelijke verhalentraditie. Ze leren de betekenis van de Bijbel, de christelijke godsdienst en geloofsbeleving en de toepassing in het dagelijks leven.

PC GVO heeft vier kerndoelen: verhalen, betekenis geven, vieren en ontmoeten en tot slot 're-ageren'. Vragen van de kinderen vormen aanknopingspunten. Het leven nodigt uit tot leren. In een gesprek over de bijbelverhalen leggen de docenten en de kinderen samen relaties tussen de Bijbel, de leefwereld en het leven van de kinderen.

De docenten willen de leerlingen kennis aangaande het leven meegeven, vanuit het perspectief van godsdienst. Het gaat niet om kennis op zich, maar om vorming. De docenten stimuleren de leerlingen om een eigen levensbeschouwelijke attitude te ontwikkelen en dragen bij aan begrip en respect voor de godsdienst of overtuiging van anderen. Zo worden kinderen voorbereid op hun eigen rol in de multiculturele en multireligieuze samenleving.

ROOMS-KATHOLIEK GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS RK GVO

De lessen ondersteunen de godsdienstige en levensbeschouwelijke vorming van kinderen vanuit de leer en de traditie van de Rooms-katholieke kerk. Aan bod komen verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament van de Bijbel en daarnaast verhalen uit de katholieke traditie, met name heiligenverhalen. Bij de lessen is de persoon Jezus Christus een centraal referentiepunt. De docenten bespreken de grote katholieke feesten zoals Pasen en Kerstmis en de rituelen die samenhangen met deze feesten en het dagelijks leven, zoals bidden. Naast algemeen aanvaarde waarden zoals respect en tolerantie krijgen ook de meer katholiek getinte waarden aandacht zoals bijvoorbeeld naastenliefde, opoffering en vergeving. Vanuit katholiek perspectief wordt aandacht besteed aan andere godsdiensten en levensovertuigingen.

ISLAMITISCH GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS IGO

Het islamitisch godsdienstonderwijs geeft de deelnemende kinderen les over:

- de basisbeginselen van de islam;
- belangrijke religieuze gebeurtenissen zoals feestdagen;
- het verband tussen de theorie en de dagelijkse praktijk van de godsdienst.

Het doel van IGO is om leerlingen te helpen om zelfstandig te leren denken en open te staan en respect te hebben voor andersdenkenden en -gelovigen. Dit alles zonder de verbinding met de eigen identiteit te verliezen. De opgedane kennis en inzichten moeten functioneel zijn in de pluriforme samenleving waarin de kinderen tot volwassenen opgroeien. De leerdoelen – vanuit islamitisch perspectief – worden verdeeld over de onderwerpen:

- islamitische geloofsleer (aqieda)
- de geloofspraktijk (ibada)
- ethiek (achlâq)

Daarnaast wil IGO de samenwerking bevorderen tussen de levensbeschouwelijke en religieuze organisaties en de scholen, en een maximale betrokkenheid van de ouders bevorderen.

HINDOEÏSTISCH GODSDIENSTIG VORMINGSONDERWIJS HINVO

Binnen levensbeschouwingen wordt nagedacht over goed en kwaad, over ethiek en moraal en over geloof en gedrag. Bij deze overwegingen kan men het Opperwezen wel of niet betrekken. In het hindoeïsme speelt het Opperwezen bij deze beschouwingen geen prominente rol. Het gedrag – wat iemand denkt, zegt, doet of nalaat (karma) – is belangrijker dan het geloof. Hindoes zijn vrij in het geloof, maar zij kennen regels ten aanzien van het gedrag. Deze leef- en gedragsregels staan bekend als dharma en zijn bedoeld om een mens moreel en spiritueel te vormen (sanskaar).

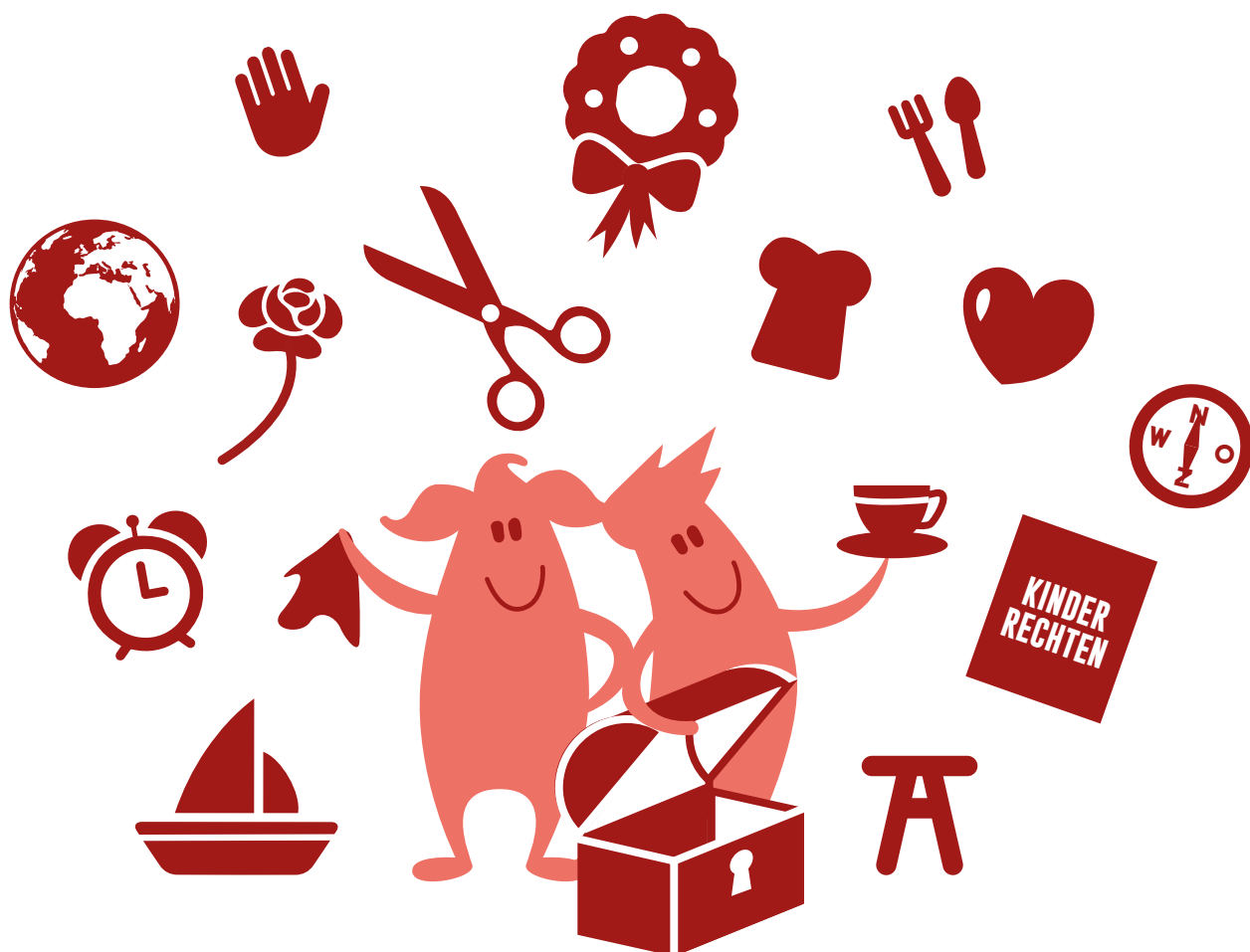
In het vormingsonderwijs, gegeven vanuit het hindoeïsme, vormt onderricht in de gedragsregels – dharma – de rode draad. Het hoge ideaal – geweldloosheid (ahinsa) – wordt door middel van voorbeelden en verhalen aan de leerlingen duidelijk gemaakt. Ook de twee gouden regels uit het hindoeïsme komen ruimschoots aan bod. Deze regels zijn:

1. Alles wat vijandig is voor jou (waar je zelf afkerig van bent) mag niet worden toegepast bij een ander.
2. Er is geen hogere deugd dan oog hebben voor het welzijn van een ander en geen groter vergrijp dan het kwellen van een ander.

Het doel dat het vormingsonderwijs op basis van het hindoeïsme voor ogen heeft, wordt bereikt door onder meer de leerlingen kennis te laten maken met eigen en met andere culturele achtergronden om zodoende meer inzicht en begrip te krijgen voor elkaar. ●

Foto boven: Hindoeïstisch godsdienstig vormingsonderwijs: HINVO op De Driehoek in Barendrecht.

Foto onder: Rooms-katholiek godsdienstig vormingsonderwijs: RK GVO op De Triolier in Reuver.

“VER-REIKEND ONDERWIJS”

Ver en Vera in de kring

Dit zijn Ver en Vera. Zij hebben veel vragen. Ver wil weten hoe de wereld in elkaar zit. Hoe het komt dat mensen leven. En wat er gebeurt als mensen dood gaan. Waarom mensen allemaal zo anders zijn. Vera wil vooral weten hoe mensen met elkaar om moeten gaan. Het zijn moeilijke vragen.

Van ieder kringgesprek namen Ver en Vera iets mee.

Foto rechts: In de kring op De Venen in Reeuwijk.

Op zoek naar antwoorden gingen Ver en Vera naar school. Niet naar één school, nee, naar dertien openbare scholen! Op alle scholen gingen ze in de kring zitten als de kinderen vormingsonderwijs kregen. Er waren veel verschillende juffen en meesters. Humanistische, protestantse, rooms-katholieke, islamitische en hindoeïstische. En al die juffen en meesters vertelden verhalen. Mooie verhalen over bijzondere mensen. Maar de docenten stelden vooral vragen. Ver en Vera luisterden goed naar de antwoorden die de kinderen gaven.

Van ieder kringgesprek namen Ver en Vera iets mee. Samen bekeken ze hun schatten en haalden herinneringen op aan de lessen. Wat hebben ze veel geleerd! Hun cadeaus stopten ze in een schatkist.

Hebben Ver en Vera nu op al hun vragen een duidelijk antwoord gekregen? Nee. Ze hebben veel verschillende antwoorden gekregen. Maar door

de gesprekken hebben Ver en Vera een eigen kijk op het leven ontwikkeld. Ze hebben inspiratie gekregen om hun persoonlijke levensverhaal te maken. En woorden om hun mening in te verpakken. Een mening die best wel eens kan veranderen als Ver en Vera ouder worden. Dus hebben ze ook respect voor de mening van andere kinderen.

Ver en Vera zijn reuze trots dat ze aan de minister van Onderwijs mogen laten zien wat ze allemaal ontdekt hebben in de vormingslessen. Ze hopen dat de minister ervoor zorgt dat andere kinderen ook zo'n waardevolle schatkist mogen vullen. Ver en Vera willen hun schatten namelijk niet voor zichzelf houden, maar delen. Aan hun vrienden bijvoorbeeld of juist aan mensen die ze (nog) niet kennen. En als er iets gebeurt in hun leven dat fijn of juist verdrietig of ingewikkeld is, openen Ver en Vera hun schatkist en denken terug aan de lessen die ze kregen.

